

Ainevaldkond “Sotsiaalsained”

AJALUGU

1. Üldosa: aine kirjeldus ja aine pädevus

Ajalooõpetuses omandavad õpilased kultuuriruumis orienteerumiseks vajalikke teadmisi oma kodukoha ja maailma minevikust ning kultuuripärandist. Aine vahendusel suunatakse õpilane teadvustama, analüüsima ja kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende omavahelisi seoseid, seoseid tänapäevaga ning ajaloosündmuste erinevate tõlgenduste põhjusi. Ajalooõpetus aitab kaasa teistes õppeainetes õpitava tervikuks sidumisele ning kujundab oskust mõista minevikunähtuste mõjul toimuvat arengut.

Ajaloo mõistmisele aitavad kaasa ekskursioonid, õppekäigud, ajaloo- ja ilukirjandus, teater ja kino, meedia, internet, erinevad inimesed ning paigad. Seda kogemust koolis õpituga ühendades kujuneb õpilasel arusaam ajaloost. Õpilaste maailmapilti rikastab ainetevaheline integratsioon ning lähedaste teemade lõimitud käsitlemine. Ajaloo mõistmise seisukohalt on tähtis kujundada võimet asetada end kellegi teise olukorda, vaadelda maailma kellegi teise positsioonilt. Ajalootundides peab õpilastele tutvustama erinevaid ajalookäsitlusi neist ühtki peale surumata. Mõistmaks, et ajalookirjutamine sõltub ajast ja ajaloo uurija seisukohast, tuleb kujundada kriitilist suhtumist erinevatesse mõtteviisidesse ning võrrelda ajaloosündmuste ja –nähtuste käsitlemist eri allikates. Oskuste kujundamine ajalooõpetuses on pidev protsess ning seda tehakse erinevate õppeteemade ja õppemeetodite kaudu.

Ajalooõpetuse kaudu kujundatakse erinevaid oskusi:

- 1) oskus orienteeruda ajas ning analüüsida ajaloolise keskkonna kujunemist;
- 2) ajaloomõistete tundmine ja kontekstis kasutamine;
- 3) küsimuste esitamine ajaloo kohta ning neile vastamine;
- 4) funktsionaalne kirjaoskus, kriitiline mõtlemine, arutlusoskus, järelduste tegemine ja seoste loomine ning oma seisukoha kujundamine ja põhjendamine;
- 5) empaatia, oskus asetada end kellegi teise olukorda ajastut arvestades; koostöö- ja konfliktilahendusoskus;
- 6) allikaanalüüs ja töö ajalookaardiga, info leidmine erinevatest teabeallikatest, selle kasutamine ja hindamine, suuline ja kirjalik eneseväljendus ning IKT vahendite kasutamine.

Õppetegevuses on oluline rakendada mitmekesisist metoodikat, mis võimaldab õpilastel aktiivselt osaleda õppetegevuses, arendada oma õpioskusi, teha järeldusi, kujundada ja väljendada oma arvamust ajaloosündmuste või –nähtuste kohta.

Ajaloo probleemide analüüsimise kaudu rikastub väärtussüsteem, kujuneb rahvuslik ja kultuuriline identiteet, sallivus ja pooldav suhtumine demokraatlikesse väärtustesse, areneb õpilase ajalooline mõtlemine ning rikastub ajalooteadvus.

2. Üldpädevuste kujundamine ainevaldkonna õppeainetes

Kultuuri- ja väärtuspädevus. Kujundamist toetavad kõik ainevaldkonna õppeained (ajalugu, inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus) erinevate rõhuasetuste kaudu. Inimsuhete mõistmise ja hindamisega tegelevad enim inimeseõpetus ning ühiskonnaõpetus, näiteks vaimse heaolu ja

kommunikatsiooniteemade kaudu. Üldkehtivaid moraalinorme, nende ajaloolist kujunemist tavaõigusest ja religioonist käsitletakse enim ajalooaines ja ühiskonnaõpetuses. Ajalooaine kaudu kujundatakse õpilase ajaloolis-kultuurilist identiteeti, tutvustatakse paikkondlikku (Põlvamaa, Vana-Võromaa), rahvuslikku ning teiste maade ja rahvaste kultuuripärandit ning nende sidemeid nüüdiskultuuri sündmustega (nt laulupeod). Eesmärgiks on sideme kujundamine kodukoha ja kodumaaga, ent ka enese tajumine maailmakodanikuna ning osana Euroopa kultuuriruumist. Humanistlikke ja demokraatlikke põhiväärtusi käsitletakse ja kinnistatakse eelkõige ajaloos ja ühiskonnaõpetuses. Jätkusuutliku arengu väärtustamist ja looduskeskkonnast lugupidamist kujundatakse ühiskonnaõpetuses. Tutvustades erinevaid esteetilisi suundumusi minevikus, tegeleb ilumeele kujundamisega ajalooaine. Loomingu ja loomevabaduse väärtustamisega ning autoriõiguste temaatikaga tegeleb ühiskonnaõpetus. Valdkonnaainete eesmärgiks on kujundada lugupidavat suhtumist inimlikku, kultuurilisse ja looduslikku mitmekesisusse ning erinevatesse maailmavaatelistesse seisukohtadesse.

Sotsiaalne ja kodanikupädevus. Kujundamist toetavad eeskätt inimese- ja ühiskonnaõpetus. Suhtlemisostkust ja selle alaostkusi (kontakti loomine, info edastamine, kuulamine, konflikti lahendamine, kompromissi leidmine jt) kujundatakse kõigis valdkonnaainetes õppetegevuse käigus ning käsitletakse eraldi teemadena inimese- ja ühiskonnaõpetuses. Ostkust erinevaid hoiakuid, väärtusi, vajadusi ja soovide aktsepteerida kujundatakse kõigis valdkonnaainetes. Eesmärgiks on salliva, seaduskuuleka, kohusetundliku, algatusvõimelise ja abivalmi kodaniku kujundamine, kes sooviks ja ostkaks teha koostööd ühiskonna demokraatlikku arengu nimel.

Enesemääratluspädevus. Kujundamist toetavad kõik ainevaldkonna õppeained. Ajalooaine ja ühiskonnaõpetus aitavad kujundada õpilase rahvuslik-kultuurilist identiteeti, millel rajaneb suutlikkus mõista oma mõtteid ja hinnanguid. Eneserefleksioonioskust, enesest mõtlemist, enda mõistmist, oma tugevuste ja nõrkuste hindamist ning käitumise analüüsimist arendab enim inimeseõpetus, ent antud tegevustele suunatakse teistegi valdkonnaainete õpetamisel. Eesmärgiks on, et õpilane suudaks arendada positiivset ellusuhtumist ja enesetõhusust ning arvestaks seejuures enda ja teiste füüsilist ja vaimset heaolu.

Õpipädevus. Kujundamist toetavad kõik ainevaldkonna õppeained õpioskuste kujundamise kaudu. Õpipädevust on võimalik kujundada kõikide teemade kaudu. Ainevaldkonna ainete õpetamisel suunatakse õpilast tööle nii individuaalselt, paaris kui ka rühmas. Vajaminevat teavet (nt ajalooündmuste, seaduste või tervislike eluviiside kohta) suunatakse otsima nii interneti- kui ka paber kandjal kirjalikest või pildilistest allikatest (raamatud, teatmeteosed, maalid, plakatid jm). Skeemide, tabelite ja esitluste kaudu arendatakse õpilase struktuurset mõtlemist ja eneseväljendamist. Tagasisidestamise kaudu suunatakse õpilast oma teadmisi ja ostkusi analüüsima. Ainetevahelise lõimingu, varemõpitu juurde tagasipöördumise ning praktiliste, eluliste seoste väljatoomise kaudu arendatakse õpilase ostkust õpitud erinevates olukordades ja probleeme lahendades kasutada. Mitmekülgse lähenemise, meetodikate varieerimise, õppe praktiliste väljundite rõhutamise ning kujundava hindamise põhimõtete rakendamisega ergutatakse õpimotivatsiooni ja suunatakse õpilast edasi õppima.

Suhtluspädevus. Kujundamist toetavad kõik ainevaldkonna õppeained. Ühiskonnaõpetuses käsitletavate internetisuhtluse, kommunikatsiooni, meedia, avalike suhete, riigi ja kodaniku teabesuhtluse ja rahvusvaheliste suhete teemade kaudu kujundatakse õpilase arusaamu erinevatest suhtlustasanditest ja infoväljadest. Ajalooaines selgitatakse suhtluse iseloomu ning kommete muutumist ajas ja kultuuris. Inimeseõpetuses käsitletakse eraelu, lähi- ja peresuhte

temaatikat, andes näpunäiteid praktiliseks eluks. Õppetöö käigus arendatakse õpilase kirjaliku ja suulise eneseväljenduse oskust, suutlikkust ennast erinevates olukordades selgelt, asjakohaselt ja viisakalt väljendada ning eneseesitlemis- ja esinemisoskust. Autelude käigus kujundatakse põhjendamis- ja selgitamisoskust. Ajalooaines ja ühiskonnaõpetuses tutvustatakse erinevaid tekstiliike (kroonika, mälestused, elulugu, uudis, leping vm), mille eesmärgiks on rikastada keelt, oskus eriotstarbelisi tekste mõista ja kujundada kriitikameelt. Suhtluspädevust kujundatakse ka eri tekstiliikide loomisega (referaat, arutus vm), kasutades korrektset viitamist ja sobivat stiili.

Matemaatika-, loodusteaduste ja tehnoloogiaalane pädevus. Matemaatikapädevuse kujundamist toetavad kõik valdkonnaained, kuna õppesisu skematiseerimisel, üldistamisel struktureerimisel ja kategoriseerimisel kasutatakse matemaatilisi mõttemudeleid. Ajaloos antakse ülevaade erinevate kultuuride ajaarvamissüsteemidest, kalendrist ning sümbolite ja arvusüsteemidest ning kujundatakse ühest ajaarvamissüsteemist teise ülemineku oskust (nt Juliuse kalendril Gregoriuse kalendriks) ja aja mõõtmise oskust. Allikatele toetudes õpitakse ajalooaines faktide üldistamise kaudu tegema tõendus põhiseid otsuseid (mis pole küll nii tõsikindlad kui loodusseadused). Teadusajaloo teemad aitavad mõista tehnoloogia olulisust, piiranguid ja mõju inimkonna arengule (alates pihukirvestest kuni tuumareaktoriteni).

Ettevõtlikkuspädevus. Kujundamist toetavad kõik ainevaldkonna õppeained. Õppetöö käigus õpitakse nägema probleeme ja neis peituvaid võimalusi, püstitama eesmärgi, genereerima ideid ning neid ellu viima. Läbi õpitegevuse kujundatakse algatusvõimet ja isiklikku vastutust, kuid õpitakse ka ära tundma ühiseid eesmärgi ning nende nimel (nt grupitöödes) koostööd tegema. Suunatakse õpilast loovalt mõtlema ning ideede teostamiseks valima meetodeid, mis toetuvad olukorra, indiviidi suutlikkuse ning ressursside adekvaatsusele analüüsile ja tagajärgede prognoosile, ning on kooskõlas eesmärkidega. Õpitakse tegevust lõpule viima, muutustele paindlikult reageerima ning ebakindlusega toime tulema. Õppesisu ja –tegevuste kaudu pööratakse ettevõtlikkusele erilist tähelepanu ühiskonnaõpetuses, kus teemat käsitletakse põhjalikult majandusvaldkonna (ettevõtluse) ja kodanikualgatuse vaatevinklist. Kodanikuvastutuse ja –kohuse selgitamise ning praktiliste algatuste kaudu on eesmärgiks kujundada aktiivne, teotahteline ja sihikindel kodanik, kes panustaks riigi ning oma kodupiirkonna (Põlvamaa) arengusse ja kaaskodanike abistamisse.

Digipädevus. Kujundamist toetavad kõik ainevaldkonna õppeained õppetegevuses kasutatavate tehnoloogiate kaudu. Õpilast julgustatakse sihtotstarbeliselt nutiseadmeid kasutama nii teabe otsimisel, hindamisel kui ka tagasisidestamisel erinevate apliksatsioonide, programmide ja e-keskkondade vahendusel. Ajalooaines ja ühiskonnaõpetuses suunatakse õpilast teavet otsima usaldusväärsetest andmebaasidest ja internetilehekülgedelt (Estonica, Histrodamus, Vikipeedia, MuIS, Fotis, kodanikuportaal eesti.ee, elektrooniline riigiteataja jm) ning oma seisukohti loovalt esitlema (lino, prezi, padlet, myhistro timelines), võttes arvesse autoriõiguste temaatikat ja vältides loomevargust. Õpilast julgustatakse osalema digitaalse sisu loomes (temaatilised veebilehed, multimeediumid jm). Õpilast suunatakse digimaailma infokülluses orienteeruma ja info adekvaatsust hindama. Eesmärgiks on kujundada kaasaja ühiskonnas toimetulev ja uudsete tehnoloogiatega kiiresti kohanev kodanik, kes oleks teadlik digikeskkonna ja interneti ohtudest ning oskaks kaitsta oma privaatsust, isikuandmeid ja digitaalset identiteeti, seejuures on oluline rõhutada, et digikeskkonnas kehtivad samad moraali- ja väärtuspõhimõtted nagu igapäevaelus.

3. Lõiming teiste ainevaldkondadega

Valdkondade sisese ja vahelise lõiminguga taotletakse, et õpilane areneks ennast teostavaks terviklikuks isiksuseks, kes suhtub endasse ja teistesse positiivselt, arvestab kaasinimesi, lähtub oma tegevuses üldinimlikest väärtustest, näeb ja mõistab ühiskonnas toimuvat ning tal on oskusi ja valmidust ühiskonnaellu sekkuda ning selles osaleda. Sotsiaalainete valdkond on teiste ainevaldkondadega seotud valdkonnapädevuste kujundamise kaudu.

Emakeelepädevus. Kujundatakse suutlikkust väljendada ennast selgelt ja asjakohaselt nii suuliselt kui kirjalikult; lugeda ja mõista erinevaid tekste; kasutada kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili, ainealast sõnavara ja väljendusrikast keelt ning järgida õigekeelsusnõudeid. Lisaks tähtsustatakse teksti kriitilise analüüsi oskust, meediakirjaoskust, info hankimise ning selle kriitilise hindamise oskust, tööde vormistamisnõudeid ning autoriõiguste kaitset.

Võõrkeeltepädevus. Kujundatakse suutlikkust kultuuride ja keelte vahelisi erinevusi mõista. Tutvustatakse erinevaid kultuure ja traditsioone, süvendatakse lugupidamist teiste keelte ja kultuuride vastu mitmekultuurilises ühiskonnas; antakse ülevaade erinevate paikkondade keele ja –kirja kujunemisest ning keelkondade ja keelte vahelistest seostest, teistest keeltest üle võetud võõr- ja laensõnadest.

Matemaatikapädevus. Kujundatakse matemaatilist kirjaoskust, ajaarvamise ja –mõõtmise oskust, ressursside (aeg, raha) planeerimise oskust, arvandmete esitlemise ja tõlgendamise (graafikud, tabelid, diagrammid) oskust, probleemipüstitamisoskust, oskust leida sobivaid lahendusstrateegiaid ja neid rakendada, lahendusideid analüüsida ning tulemuse tõesust kontrollida, oskust loogiliselt arutleda, põhjendada, tõestada ning väärtustada matemaatilist käsitlust, mõista selle sotsiaalset, kultuurilist ja personaalset tähendust.

Loodusteaduslik pädevus. Süvendatakse looduskeskkonna ja geograafilise asendi mõju mõistmist inimühiskonna arengule, inimese arengu ja rahvastikuprotsesside mõistmist; Kujundatakse mõistmist majandusressurssidest, üleilmastumisest, globaalprobleemidest, säästvast tarbimisest, jätkusuutlikust arengust; suunatakse keskkonnaprobleeme mõistma ja märkama ning jätkusuutliku ja vastutustundliku eluviisi väärtustama.

Tehnoloogiline pädevus. Käsitletavate teemade ja õppetöös kasutatavate tehnoloogiliste seadmete kaudu kujundatakse oskust hinnata tehnoloogia rakendamisega kaasnevaid võimalusi ja ohte; oskust rakendada nüüdisaegseid tehnoloogiaid tõhusalt ning eetilisele oma õpi-, töö- ja suhtluskeskkonna kujundamisel; kasutada tehnilisi vahendeid eesmärgipäraselt ja säästlikult, järgides ohutuse ning intellektuaalomandi kaitse nõudeid. Käsitletakse tehnika ja tootmise teisenemise seoseid ühiskonna arenguga, vaadeldakse ameteid ja elukutseid, mis on seotud tehnoloogiaga, käsitletakse kutsesuunitluse, karjääri ja tööturu teematikat.

Kunstipädevus. Käsitletakse Eesti, Euroopa ja maailma erinevate rahvaste kultuuriteemasid, iluhinnangute ja esteetika muutumist ajas ja ruumis; vaadeldakse ja võrreldakse erinevaid stiile, voole ja teemasid kujutavas kunstis ning nende seost ajastu mentaliteedi ja ühiskonna sotsiaalse ülesehitusega; vaadeldakse rahvakultuuri ja kõrgkultuuri seoseid identiteediga; kujundatakse loomingulise eneseväljenduse ja eneseteostuse oskust.

Tervise- ja kehakultuuripädevus. Kujundatakse suutlikkust mõista ja väärtustada kehalise aktiivsuse tähtsust tervisliku eluviisi osana eri ajastutel ja tänapäeval; arendada sallivat suhtumist kaaslastesse ning koostööpõhimõtteid tervislikke eluviise järgides.

4. Läbivad teemad

Läbiva teema „**Elukestev õpe ja karjääri planeerimine**” käsitlemisega aidatakse õpilasel kujuneda isiksuseks, kes on valmis õppima kogu elu, täitma erinevaid rolle muutuvast õpi-, elu- ja töökeskkonnas ning kujundama oma elukäiku teadlike otsuste kaudu, et teha mõistlikke kutsevalikuid.

Läbiva teema „**Keskond ja jätkusuutlik areng**” käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist sotsiaalselt aktiivseks, vastutustundlikuks ja keskkonnateadlikuks inimeseks, kes püüab leida lahendusi keskkonna- ja inimarengu küsimustele, pidades silmas nende jätkusuutlikkust.

Läbiva teema „**Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus**” käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist aktiivseks ning vastutustundlikuks kogukonna- ja ühiskonnaliikmeks, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja mehhanisme ning kodanikualgatuse tähendust, on ühiskonda lõimitud, toetub oma tegevuses riigi kultuuritraditsioonidele ja arengusuundadele ning osaleb poliitiliste ja majandusotsuste tegemises.

Läbiva teema „**Kultuuriline identiteet**” käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumislaidi kujundajana ning kultuuride muutumist ajaloo vältel; kellel on ettekujutus kultuuride mitmekesisusest ja kultuuriga määratud elupraktika eripärast nii ühiskonna kui terviku tasandil (rahvuskultuur) kui ka ühiskonna sees (regionaalne, professionaalne, klassi-, noortejms kultuur; subkultuur ja vastukultuur) ning kes väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust, on kultuuriliselt salliv ning koostööaldis.

Läbiva teema „**Teabekeskond**” käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist infoteadlikuks inimeseks, kes tajub ja teadvustab ümbritsevat infokeskkonda ning suudab seda analüüsida ja selles toimida tulenevalt ühiskonnas omaks võetud kommunikatsioonieetikast.

Läbiva teema „**Tehnoloogia ja innovatsioon**” käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist uuendussõbralikuks ja tänapäevaseid tehnoloogiaid eesmärgipäraselt kasutada oskavaks inimeseks, kes tuleb toime kiiresti muutuvast tehnoloogilises elu-, õpi- ja töökeskkonnas.

Läbiva teema „**Tervis ja ohutus**” käsitlemisega toetatakse õpilase kasvamist vaimselt, emotsionaalselt ja füüsiliselt terveks ühiskonnaliikmeks, kes lähtub oma igapäevaelus turvalisus- ja ohutuspõhimõtetest, hoolib teiste ühiskonnaliikmete turvatundest ning suudab kujundada turvalist elukeskkonda.

Läbiva teema „**Väärtused ja kõlblus**” käsitlemisega taotletakse õpilase kujunemist kõlbliselt arenenud inimeseks, kes tunneb nüüdisajal rahvusvaheliselt üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid nii koolis, väljaspool kooli kui ka edasises elus (nii avaliku kui ka isikliku elu sfääris); ei jää ükskõikseks, kui üldtunnustatud moraalireegleid eiratakse ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.

5. Õppeaine kirjeldus

Ajalooõpetuses omandavad õpilased kultuuris ning ajaloolises keskkonnas orienteerumiseks vajalikke teadmisi ja oskusi. Õpilasi suunatakse teadvustama, analüüsima, kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende seoseid omavahel ja tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi.

Põhikooli ajalooõpetus on kronoloogilis-temaatiline. Õppeaine algab sissejuhatava algõpetusega ning jätkub muinas- ja vanaaja, keskaja, uusaja ning lähiajaloo õppimisega. Eesti ajalugu õpitakse lõimituna maailma ajaloo kursusesse. Ainekavas eraldi esitatud Eesti ajaloo teemasid käsitletakse põhjalikult ja süsteemselt ning tõmmatakse paralleele maailma ajalooga. Käsitluse põhimõte on liikumine lähemalt kaugemale, alustades kodukoha ajaloost, kus on oluline luua käsitletava teema ja paikadega isiklik seos.

Ajalooõpetusel on kronoloogiline, poliitiline, majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline ja ideede dimensioon. Põhikoolis tähtsustatakse õpilasele jõukohast, inimesekeskset ajalookäsitlust, eluolu ja kultuuri teiste ajalooõpetuse dimensioonide ees. Maailma ajalugu käsitletakse valitud teemade kaudu, millega ei taotleta ajalooperioodidest tervikpildi kujunemist. Tähtis on luua seosed mineviku ning nüüdisaja ajaloosündmuste ja -nähtuste vahel ning kujundada arusaam, et minevikku pöördumata on raske mõista tänapäeva, nt kriisikollete olemust ning paljusid Eesti ajaloo probleeme.

Õpilaste maailmapilti rikastab ainetevaheline lõiming ning lähedaste teemade lõimitud käsitlemine, lähtudes erinevatest aspektidest.

Ajalooõpetuse kaudu kujundatakse erinevaid oskusi:

- 1) oskus orienteeruda ajas ning analüüsida ajaloolise keskkonna kujunemist;
- 2) ajaloomõistete tundmine ja kontekstis kasutamine;
- 3) küsimuste esitamine ajaloo kohta ning neile vastamine;
- 4) funktsionaalne kirjaoskus, kriitiline mõtlemine, arutlusoskus, järelduste tegemine ja seoste loomine ning oma seisukoha kujundamine ja põhjendamine;
- 5) empaatia, oskus asetada end kellegi teise olukorda ajastut arvestades; koostöö- ja konfliktilahendusoskus;
- 6) allikaanalüüs ja töö ajalookaardiga, info leidmine erinevatest teabeallikatest, selle kasutamine ja hindamine, suuline ja kirjalik eneseväljendus ning IKT vahendite kasutamine.

Oskuste kujundamine ajalooõpetuses on pidev protsess ning seda tehakse erinevate õppeteemade ja õppemeetodite kaudu. Oskuste saavutatuse taset kirjeldatakse ajaloo õpetamise eesmärkidena kooliastmeti.

Ajalootundides peab õpilastele tutvustama erinevaid ajalookäsitlusi neist ühtki peale surumata. Mõistmaks, et ajalookirjutamine sõltub ajast ja ajalooürija seisukohast, tuleb kujundada kriitilist suhtumist erinevatesse mõtteviisidesse ning võrrelda ajaloosündmuste ja –nähtuste käsitlemist eri allikais.

6. Õppe- ja kasvatustöö eesmärgid

Põhikooli ajalooõpetusega taotletakse, et põhikooli lõpuks õpilane:

- 1) tunneb huvi mineviku vastu;
- 2) tunneb oma kodukoha ajalugu, Eesti ajalugu, Euroopa ning maailma ajalugu ajastut kõige enam iseloomustavate sündmuste ja isikute kaudu;
- 3) kasutab ajaloo põhimõisteid õiges kontekstis, eristab ajaloofakti tõlgendusest ning arvamusest, näeb ja sõnastab probleeme ning esitab neist lähtudes küsimusi ja pakub lahendusteid;
- 4) leiab, üldistab, tõlgendab, kasutab ja hindab kriitiliselt ajalooteavet ning allikate usaldusväärsust;
- 5) väärtustab kultuurilist mitmekesisust ja oma rolli kultuuripärandi säilitajana ning määratleb end oma rahva liikmena;
- 6) mõistab ühiskonna mitmekesisust, kujundab ning põhjendab oma arvamust, analüüsib ja hindab oma tegevust ning näeb ja korrigeerib oma eksimusi;
- 7) tunneb ja kasutab erinevaid õpivõtteid, tekstiliike ja teabeallikaid, väljendab oma teadmisi ning oskusi suuliselt ja kirjalikult ning kasutab õppetegevuses IKT vahendeid.

Õppe- ja kasvatuseesmärgid II kooliastmes.

6. klassi lõpetaja:

- 1) kasutab asjakohaselt aja mõistega seonduvaid õpitud sõnu, lühendeid ja fraase;
- 2) tunneb mõningaid iseloomulikke sündmusi kodukoha ja Eesti ajaloost ning seostab neid omavahel;
- 3) teab mõnda ajaloolist asunit, selle tekkimise ja kujunemise põhjusi;
- 4) hindab materiaalsel keskkonda kui ajaloosündmuste peamist kandjat;
- 5) toob näiteid muinasaja ja vanaaja kohta;
- 6) mõistab vanaaja kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ning esitab näiteid erinevate kultuurivaldkondade kohta;
- 7) mõistab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed, ning loob lihtsamaid seoseid mõne sündmuse näitel;
- 8) teab, et mineviku kohta saab teavet ajalooallikatest, töötab lihtsamate allikatega ja hindab neid kriitiliselt;
- 9) väljendab oma teadmisi nii suuliselt kui ka kirjalikult, koostab kava, lühijuttu ja kirjeldust ning kasutab ajalookaarti.

Õppe- ja kasvatuseesmärgid III kooliastmes.

9. klassi lõpetaja:

- 1) kirjeldab ajaloo põhietappe näidete kaudu;
- 2) mõistab eri ajastute kultuuripärandi ning iseloomustab tähtsamaid ajaloosündmusi, isikuid ja kultuurinähtusi;
- 3) võrdleb ajaloosündmusi ja -nähtusi, leiab sarnasusi ja erinevusi, toob esile põhjusi ja tagajärgi, arutleb märksõnade/küsimuste toel, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda nii suuliselt kui ka kirjalikult;

- 4) teab Eesti ühiskonna arengujärke ja tähtsamaid ajaloosündmusi, seostab kodukoha, Eesti ja Euroopa ajalugu maailma ajalooga ning saab aru, et ajaloosündmusi võib tõlgendada mitmeti;
- 5) töötab mitmesuguste ajalooallikatega, kommenteerib ja hindab neid kriitiliselt;
- 6) otsib, analüüsib ja kasutab ajalooinfot, koostab kava ja mõistekaarti, ajalooreferaati ja lühiuurimust, esitleb seda suuliselt ja kirjalikult ning IKT vahendeid kasutades;
- 7) töötab kaardiga ja koostab lihtsamaid skeeme;
- 8) oskab asetada end minevikus elanud inimese olukorda ja mõistab nii ametite kui ka töö sisu muutumist ajas;
- 9) mõistab ajalooteadmiste vajalikkust igapäevaelus ning teab ajalooga seotud erialade õppimise võimalusi.

5. klass

1. Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kasutab kontekstis mõisteid, lühendeid ja fraase sajand, aastatuhat, eKr, pKr, araabia number, Rooma number, kirjalik allikas, suuline allikas, esemeline allikas;
- 2) teab ajaloo periodiseerimise üldisi põhimõtteid;
- 3) leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid;
- 4) kasutab ajalookaarti ning töötab lihtsamate allikatega;
- 5) kirjeldab mõnda kodukohas aset leidnud minevikusündmust ja inimeste eluolu minevikus; 6) teab kodukohast pärit silmapaistvaid isikuid ja nende saavutusi;
- 7) kirjeldab eluolu erinevusi maal ja linnas, sõja ja rahu ajal ning nende erinevusi minevikus ja nüüdisajal;
- 8) oskab koostada lihtsamat ajaliini ja lühijuttu ajaloolisest isikust ning mineviku eluolust.

2. Õppesisu

Ajaarvamine ja ajalooallikad.

Ajaarvamisega seotud mõisted ja ajaloo perioodid: muinasaeg, vanaaeg, keskaeg, uusaeg, lähiajalugu. Ajalugu ja ajalooallikad. Allikate tõlgendamine: kirjalik allikas, suuline allikas, esemeline allikas, muuseum ja arhiiv. Ajatelg.

Ajaloosündmused, ajaloolised isikud ja eluolu.

Ajaloosündmused ja silmapaistvad isikud kodukohas, Eestis, Euroopas ning maailmas. Elu linnas ja maal, rahu ja sõja ajal, eluolu, tegevusalad, elamud, rõivastus, toit, kultuur ja traditsioonid, nende muutumine ajas.

6. klass

1. Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalasid;
- 2) näitab kaardil ning põhjendab, miks ja mis piirkondades sai alguse põlluharimine;

- 3) teab, mis muudatusi ühiskonnaelus tõi kaasa metallide kasutusele võtmine;
- 4) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid kiviaeg, pronksiaeg, rauaaeg, varanduslik ebavõrdsus, sugukond, hõim;
- 5) teab ning näitab kaardil Eesti ja kodukoha esimesi inimasustusalasid;
- 6) selgitab, miks, kus ja millal tekkisid vanaaja kõrgkultuurid, ning näitab kaardil Egiptust ja Mesopotaamiat;
- 7) kirjeldab vanaaja elulaadi ja religiooni Egiptuse, Mesopotaamia või Juuda riigi näitel;
- 8) tunneb vanaaja kultuuri- ja teadussaavutusi: meditsiin, matemaatika, astronoomia, kirjandus, kujutav kunst, Egiptuse püramiidid ja Babülioni rippaiad; teab, et esimesed kirjasüsteemid olid kiilkiri ja hieroglüüfkiri;
- 9) seletab mõisteid linnriik, vaarao, muumia, sfinks, tempel, püramiid, preester, Vana Testament;
- 10) näitab kaardil Kreetat, Kreekat, Balkani poolsaart, Ateenat ja Spartat;
- 11) teab, et Vana-Kreeka tsivilisatsioon sai alguse Kreeta-Mükeene kultuurist;
- 12) kirjeldab Vana-Kreeka kultuuri ja eluolu iseloomulikke jooni järgmistes valdkondades: kirjandus, teater, religioon, kunst, sport;
- 13) võrdleb Vana-Kreeka ühiskonnakorraldust Ateena ja Sparta näitel;
- 14) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid polis, rahvakoosolek, akropol, agoraa, türann, aristokraatia, demokraatia, kodanik, ori, eepos, olümpiamängud, teater, tragöödia, komöödia, skulptuur, Trooja sõda, hellenid, tähestik;
- 15) näitab kaardil Apenniini poolsaart, Vahemerd, Kartaagot, Roomat, Konstantinoopolit, Ida-Roomat ja Lääne-Roomat;
- 16) teab Rooma riigi tekkelugu ning oskab tingmärkidest juhindudes näidata kaardil Rooma riigi territooriumi ja selle laienemist;
- 17) iseloomustab eluolu ja kultuuri Rooma riigis;
- 18) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid vabariik, foorum, kapitolium, Colosseum, patriits, plebei, konsul, senat, rahvatribuun, orjandus, amfiteater, gladiaator, leegion, kodusõda, kristlus, piibel, provints, Ida-Rooma, Lääne-Rooma, Kartaago, Konstantinoopol, ladina keel.

2. Õppesisu

Muinasajaeg.

Muinas- ja vanaaja periodiseerimine. Muinasaja arengujärgude üldiseloomustus: kiviaja inimese tegevusalad, põlluharimise algus, loomade kodustamine, käsitöö areng, metallide kasutusele võtmine. Eesti muinasaja üldiseloomustus, Pulli, Kunda. Muinasaegsed mälestised – kalmed ja asulakohad – ning arheoloogilised leiud. Kodukoha inimasustus muinasajal.

Vanad Idamaad.

Vanaaja sisu ja üldiseloomustus: ajalised piirid, looduslikud olud. Vana-Egiptuse riigikorraldus, eluolu, religioon, kultuurisaavutused. Vaaraod Thutmosis III, Ramses II, Tutankhamon. Mesopotaamia, sumerite linnriigid, leiutised (ratas, potikeder), Hammurabi seadused, eluolu, religioon, kultuurisaavutused. Iisraeli ja Juuda riik, ainujumala usk, Vana Testament, kümme käsku.

Vana-Kreeka

Vanim kõrgkultuur Euroopas. Kreeka loodus ja rahvastik, Kreet ja Mükeene kultuur. Kreeka linnriigid. Ühiskonnakorraldus ja kasvatus Ateenas ning Spartas. Linnriikide nõrgenemine ja alistamine Makedooniale. Aleksander Suure sõjaretk ning maailmariigi tekkimine. Vana-Kreeka kultuur ja religioon, eluolu ja mütoloogia. Olümpiamängud. Homerose kangelaseepika, ajalookirjutus, teater, kunst, arhitektuur, skulptuur, vaasimaal. Vana-Kreeka kultuuri tähtsus.

Vana-Rooma.

Rooma riigi tekkimine, looduslikud olud, kuningad. Rooma Vabariigi algus ja ühiskondlik korraldus. Rooma võimu laienemine Vahemere maades. Hannibal, Caesar, vabariigi lõpp. Rooma keisririigi ühiskondlik korraldus. Augustus, Rooma impeerium ja selle lõhenemine. Vana-Rooma kultuur, kunst ja arhitektuur, rahvas ja eluolu, avalikud mängud. Ristiusu teke, Uus Testament.

7. klass

1. Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab läänikorda, feodaalset hierarhiat, seisuslikku ühiskonda, naturaalmajandust ning talupoegade ja feodaalide elulaadi;
- 2) teab kiriku osa keskaja ühiskonnas nii kultuuripärandi säilitajana kui ka maailmapildi kujundajana; 3) teab, kuhu tekkisid keskaegsed linnad, ning kirjeldab keskaegse linna eluolu;
- 4) iseloomustab Frangi riigi osatähtsust varakeskaegses ühiskonnas ja Frangi riigi jagunemise tagajärgi;
- 5) iseloomustab araabia kultuuri ja selle mõju Euroopale, näitab kaardil araablaste vallutusi;
- 6) kirjeldab viikingite elu, nimetab ja näitab kaardil nende retkede põhisuundi;
- 7) toob esile ristsõdade eesmärgid ja tulemused;
- 8) nimetab Eesti muinasmaakondi ja suuremaid linnuseid, iseloomustab eestlaste eluolu muinasaja lõpul, Eesti ristiusustamist ning muistset vabadusvõitlust;
- 9) teab, kuidas kujunes Bütsantsi riik ja tekkis Vana-Vene riik;
- 10) seletab mõisteid paavst, patriarh, piiskop, preester, munk, nunn, senjäär, vasall, feodaal, pärisori, Inglise parlament, raad, tsunft, gild, Hansa Liit, Mõõgavendade Ordu, Liivi Ordu, romaani stiil, gooti stiil, koraan, Muhamed, mošee, Meka;
- 11) teab, kes olid Karl Suur ja Justinianus I, ning iseloomustab nende tegevust;
- 11) teab, kuidas mõjutasid varauusaegset ühiskonda maadeavastused, tehnoloogia areng ja reformatsioon;
- 12) kirjeldab Eesti arengut 16. sajandil, majanduse ja linnade arengut ning reformatsiooni mõju;
- 13) seletab Liivi sõja põhjusi ja tagajärgi;
- 14) seletab mõisteid maadeavastused, reformatsioon, protestandid, luteri usk, renessanss, humanism;
- 15) teab, kes olid Kolumbus, Martin Luther ja Leonardo da Vinci, ning iseloomustab nende tegevust.

2. Öppesisu

Maailm keskajal 476–1492.

Keskaegse maailmapildi mõju maailma ajaloole, keskaja ühiskonna üldisloomustus ja periodiseering. Läänikord, eluolu. Kiriku ja kultuuri osa keskajal, ristiusu õpetuse alused, ristsõjad, keskaja ülikoolid ja teadus, romaani ja gooti stiil. Frangi riik, Frangi riigi teke, riik Karl Suure ajal, Frangi riigi jagunemine, kolm tuumikala: Itaalia, Prantsusmaa ja Saksamaa. Araablased. Araabia ühiskond, Muhamed. Islam, araabia kultuur ja selle mõju Euroopale. Bütsants, Bütsantsi tugevuse põhjused, Justinianus I, Vana-Vene riik. Linnad ja kaubandus, linnade teke ja eluolu, hansakaubandus Põhja-Euroopas, tsunftikord, linnade valitsemine. Põhja-Euroopa ja Eesti. Skandinaavia eluviis ja ühiskond, viikingite retked. Eesti keskajal, eluolu muinasaja lõpus. Muinasmaakonnad, muistne vabadusvõitlus ja ristiusustamine, ühiskonna struktuur. Valitsemine, Liivi Ordu. Linnad. Keskaja ühiskond Saksamaa, Inglismaa ja Prantsusmaa näitel. Saksa-Rooma keisririik, parlamendi kujunemine Inglismaal, Prantsusmaa ühendamine. Eluolu keskajal. Asustus, tegevusalad ja eluolu kodukohas muinasaja lõpul.

Maailm varauusajal 1492–1600.

Ühiskond varauusajal, tehnoloogia, uue maailmapildi kujunemine. Tehnoloogia areng, majandussuhted, humanism, kujutav kunst, Leonardo da Vinci. 24 Suured maadeavastused. Ameerika avastamine, maadeavastuste tähendus Euroopale ja Euroopa mõju avastatud maades. Reformatsioon Saksamaal. Martin Luther. Eesti 16. sajandil, reformatsioon, haldusjaotus ja linnad. Liivi sõja põhjused ja tagajärjed.

8. klass

1. Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab, mis muutused toimusid Rootsi ja Vene ajal Eesti võimukorralduses, talurahva elus, hariduses ja kultuuris ning mis olid Põhjasõja tagajärjed Eestile;
- 2) selgitab valitsemiskorralduse muutusi uusajal: seisuslik riik, absolutism, valgustatud absolutism, parlamentarism;
- 3) selgitab Prantsuse revolutsiooni ning Napoleoni reformide põhjusi, tagajärgi ja mõju;
- 4) toob esile ühiskonna ümberkorraldamise võimalusi reformide ja revolutsiooni teel ning saab aru, mille poolest need erinevad;
- 5) teab, kuidas tekkisid Ameerika Ühendriigid, ja kirjeldab Ameerika Ühendriikide riigikorraldust;
- 6) kirjeldab baroki ja klassitsismi põhijooni;
- 7) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid valgustus, valgustatud absolutism, reform, revolutsioon, restauratsioon, absolutism, parlamentarism;
- 8) teab, kes olid Napoleon, Louis XIV, Peeter I ja Voltaire, ning iseloomustab nende tegevust;
- 9) näitab kaardil Esimeses maailmasõjas osalenud riikide liite;
- 10) kirjeldab rahvuslikku liikumist Eestis ja Euroopas;
- 11) selgitab Eesti iseseisvumist;
- 12) teab Esimese maailmasõja põhjusi ja tagajärgi;

- 13) iseloomustab 19. sajandi ja 20. sajandi alguse peamisi kultuurisaavutusi;
- 14) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid rahvusriik, monopol, linnastumine, rahvuslik liikumine, venestamine, autonoomia, Antant, Kolmikliit, liberalism, konservatism, sotsialism.

2. Õppesisu

Uusaeg. Maailm 1600-1815.

Uusaja ühiskonna põhijooned Euroopas, absolutismi kujunemine, Louis XIV, valgustusfilosoofia, Inglise kodusõda ja restauratsioon, Inglismaa ja Prantsusmaa, 18. sajandi valgustatud absolutism Preisimaa näitel, Friedrich II.

Eesti Rootsi ja Vene riigi koosseisus, valitsemine, keskvoim ja aadli omavalitsus, Balti erikord, Põhjasõda, Peeter I, Eesti talurahvas 17. ja 18. sajandil, muutused majanduses ja poliitikas, vaimuelu (religioon, haridus, kirjasõna).

USA iseseisvumine, Iseseisvussõda, USA riiklik korraldus.

Prantsuse revolutsioon ja Napoleoni ajastu. Prantsuse revolutsiooni põhjused ja kulg, Napoleoni reformid, Viini kongress ja poliitilised muutused Euroopa kaardil Vestfaali rahu ning Viini kongressi tulemusena, Prantsuse revolutsiooni ja Napoleoni sõdade tähtsus Euroopa ajaloos.

Kultuur: barokk, klassitsism. Asustus ja eluolu paikkonnas 17.–18. sajandil.

Uusaeg. Maailm 1815-1918.

Industriaalühiskonna kujunemine, tööstuslik pööre, vabrikutootmine, linnastumine, industriaalühiskonna sotsiaalne pale, 19. sajandi poliitilised õpetused.

Rahvuslus ja rahvusriigid, rahvusluse kasv Euroopas, rahvusriigi loomine Saksamaa näitel, Saksa keisririik.

Eesti 19. sajandil, 20. sajandi algul, Vene impeeriumi äärealade poliitika, talurahvaseadused, rahvuslik ärkamine, selle eeldused, liidrid ja üritused, venestusaeg, 1905. aasta revolutsiooni tagajärjed.

Esimene maailmasõda, uue jõudude vahekorra kujunemine Euroopas, sõja põhjused, kulg ja tagajärjed, maailmasõja mõju Eestile. Eesti iseseisvumine: autonoomiast Vabadussõjani.

Kultuur 19. sajandil ja 20. sajandi algul: eluolu, ajakirjandus, seltsiliikumine, sh kodukohas.

9. klass

1. Õpitulemused

Õpilane:

- 1) näitab kaardil Esimese maailmasõja järel toimunud muutusi;
- 2) iseloomustab ning võrdleb demokraatlikku ja diktatuurset ühiskonda;
- 3) kirjeldab ning võrdleb Eesti Vabariigi arengut demokraatliku parlamentarismi aastail ja vaikival ajastul;
- 4) kirjeldab kultuuri arengut ja eluolu Eesti Vabariigis ning maailmas, nimetab uusi kultuurinähtusi ja tähtsamaid kultuurisaavutusi;
- 5) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism, repressioon, Rahvaste Liit, Versailles' süsteem, vaikiv ajastu, parlamentarism, Tartu rahu;

- 6) teab, kes olid Jossif Stalin, Benito Mussolini, Adolf Hitler, Franklin Delano Roosevelt, Konstantin Päts ja Jaan Tõnisson;
- 7) teab, milline oli rahvusvaheline olukord Teise maailmasõja eel;
- 8) teab, millal algas ja lõppes Teine maailmasõda, toob esile Teise maailmasõja puhkemise põhjused, sõja tulemused ja tagajärjed;
- 9) kirjeldab ajalookaardile tuginedes Teise maailmasõja sõjategevuse kulgu;
- 10) selgitab MRP ja baaside lepingu tähtsust Eesti ajaloos;
- 11) iseloomustab Eesti Vabariigi iseseisvuse kaotamist;
- 12) teab, mis riigid tegutsesid koostöös Saksamaaga ning mis riikidest moodustus Hitleri-vastane koalitsioon;
- 13) seletab mõisteid MRP, holokaust, küüditamine, baaside leping, okupatsioon, ÜRO;
- 14) teab külma sõja põhijooni ning toob esile selle avaldumist ja vorme, näitab kaardil tähtsamaid külma sõja aegseid kriisikoldeid;
- 15) teab ja näitab muutusi maailma poliitilisel kaardil 1990. aastail;
- 16) kirjeldab tööstusriikide arengut USA ja Saksamaa Liitvabariigi näitel;
- 17) kirjeldab kommunistlikku ühiskonda NSV Liidu näitel ning Eesti arengut NSV Liidu koosseisus;
- 18) toob esile kommunistliku süsteemi kokkuvarisemise põhjused ja tagajärjed;
- 19) kirjeldab Eesti iseseisvuse taastamist ja Eesti Vabariigi arengut;
- 20) iseloomustab kultuuri ja eluolu muutumist 20. sajandi vältel;
- 21) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid perestroika, glasnost, külm sõda, kriisikolle, kollektiviseerimine, industrialiseerimine, metsavennad, plaanimajandus, massirepressioon, Atlandi Harta, Euroopa Liit, NATO, Balti kett, laulev revolutsioon;
- 22) teab, kes olid Mihhail Gorbatšov, Boris Jeltsin, Arnold Rüütel, Lennart Meri, Edgar Savisaar ja Mart Laar, ning iseloomustab nende tegevust.

2. Õppesisu

Maailm kahe maailmasõja vahel 1918–1939

Rahvusvahelised suhted, Pariisi rahukonverents, poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda, Versailles' süsteem. Rahvasteliidu tegevus ja mõju, sõjakollete kujunemine Aasias ja Euroopas.

Maailmamajandus, ülemaailmse majanduskriisi põhjused, olemus ja tagajärjed.

Demokraatia ja diktatuuri põhijooned. Demokraatia Ameerika Ühendriikide näitel, autoritarism Itaalia näitel, totalitarism NSV Liidu ja Saksamaa näitel.

Eesti Vabariik, Vabadussõda, Asutav Kogu, maareform ja põhiseadus, demokraatliku parlamentarismi aastad, vaikiv ajastu, majandus, kultuur ja eluolu, välispoliitika.

Kultuur ja eluolu kahe maailmasõja vahel, uued kultuurinähtused, teadus, tehnika areng, aatomiuringud, auto ja lennuk, raadio, kino ja film, kirjandus ja kunst, propagandavahendid.

Kultuur ja eluolu paikkonnas 20. sajandi algul.

Teine maailmasõda 1939–1945

Rahvusvaheline olukord. Lääneriikide järeleandmised Saksamaale. München. MRP.

Sõjategevuse üldiseloomustus, sõja algus ja lõpp, sõdivad pooled. Sõjategevus, rinded: Idarinne, Läänerinne, Vaikse Ookeani ja Põhja-Aafrika piirkond. Holokaust, ÜRO asutamine.

Eesti Teise maailmasõja ajal, baaside ajastu, iseseisvuse kaotamine, juuniküüditamine, sõjategevus Eesti territooriumil, Nõukogude ja Saksa okupatsioon.

Teise maailmasõja mõjud paikkonnas.

Maailm pärast Teist maailmasõda 1945–2000

Külm sõda, külma sõja põhijooned ja avaldumisvormid, kriisid ja sõjad.

Läänemaailm USA ja Saksamaa Liitvabariigi näitel. USA ühiskond, sisepoliitika, ühiskondlikud

liikumised, välispoliitika. Saksamaa Liitvabariigi majanduse areng, Ida- ja Lääne-Saksamaa suhted.

Kommunistlikud riigid, kommunistliku süsteemi teke. NSV Liit, stalinism, sula, stagnatsioon. Eesti Nõukogude okupatsiooni all, piiride muutumine, repressioonid, kollektiviseerimine, industrialiseerimine, poliitiline juhtimine, kultuur ja eluolu.

Kommunistliku süsteemi lagunemine, perestroika ja glasnost, Mihhail Gorbatšov, Boris Jeltsin, Saksamaa ühinemine.

Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamine. Laulev revolutsioon, Balti kett, põhiseadusliku korra taastamine.

Maailm alates 1990.aastaist, üldülevaade, Euroopa Liidu laienemine, NATO laienemine, uued vastasseisud.

Kultuur ja eluolu 20. sajandi teisel poolel. Teaduse ja tehnika areng, aatomiuringud, infotehnoloogia, massikultuur, naine ja ühiskondlik elu, muutused mentaliteedis.

Poliitilised liikumised, kultuur ja eluolu ning ajalooline mälu ja mäluasutused kodukohas.

Õppetegevus

Õppetegevust kavandades ja korraldades:

- 1) lähtutakse õppekava alusväärtustest, üldpädevustest, õppeaine eesmärkidest, õppesisust ja oodatavatest õpitulemustest ning toetatakse lõimingut teiste õppeainete ja läbivate teemadega;
- 2) taotletakse, et õpilase õpikoormus on mõõdukas, jaotub õppeaasta ulatuses ühtlaselt ning jätab õpilasele piisavalt aega puhata ja huvialadega tegelda;
- 3) võimaldatakse nii üksi- ja ühisõpet (iseseisvad, paaris- ja rühmatööd jm kooperatiivse õppimise vormid), et toetada õpilaste kujunemist aktiivseiks ja iseseisvaks, ent ka koostööle orienteeritud õppijaiks, loovaiks ja kriitiliselt mõtlevaiks ühiskonnaliikmeiks;
- 4) kasutatakse diferentseeritud õppeülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud käsitlust ning suurendavad õpimotivatsiooni;
- 5) rakendatakse nüüdisaegseid info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatel põhinevaid õpikeskkondi ning õppematerjale ja –vahendeid (e-õpikud, e-keskkonnad);
- 6) arendatakse õpilaste teadmisi, oskusi ja hoiakuid, sealjuures on põhirõhk hoiakute kujundamisel;
- 7) arvestatakse õpilaste võimeid ja suutlikkust, kohalikku eripära ning muutusi ühiskonnas;
- 8) kasutatakse mitmekülgset õppemeetodite valikut rõhuasetusega aktiivõppemeetodeile: vestlus, arutelu, diskussioon, juhtumianalüüs, paaritöö, projektõpe, rollimäng, rühmatöö, väitlus, ajurünnak; ajaloolise kujutluse loomine, tegevuspõhine õpe (nt dramatiseeringud, mudelite ja makettide valmistamine), filmi- (õppe-, dokumentaal-, mängu-) ja pildi- (karikatuur, plakat, maal jm) analüüs;

9) luuakse võimalused koostada referaat, ajajoon, õpimapp ja uurimistöö, teha praktilisi uurimistöid (nt töö allikate ja kaardiga, töölehtede ja kontuurkaardi täitmine, loovtöö/arutluse/arvamusloo kirjutamine, töö esitlemine, infootsing teabeallikatest, infoanalüüs), osaleda temaatilistes mängudes (koostöös muuseumite pedagoogiliste programmidega jm);

10) laiendatakse õpikeskkonda: arvuti-/multimeediaklass; sotsiaal-kultuuriline ja ajaloolis-kultuuriline keskkond (muistised, ehitised), looduskeskkond, muuseumid, arhiivid, raamatukogu, festivalid, teater, kino jm;

11) võimaldatakse siduda õpet koolivälise eluga (kohtuda erinevate inimestega, kaasata vanemaid jne), et kogu ainekäsitus oleks võimalikult elulähedane.

Hindamise põhimõtted

Hindamise põhiülesanne on toetada õpilase arengut, et kujuneks positiivne minapilt ja adekvaatne enesehinnang. Hinnatakse õpilase teadmisi ja oskusi suuliste vastuste, sh esituste ning kirjalike tööde alusel, arvestades teadmiste ja oskuste vastavust ainekavades taotletavatele õpitulemustele ning õpilase individuaalseid iseärasusi ja mõtlemise arengut. Hindamisel lähtutakse vastavatest põhikooli riikliku õppekava üldosa sätetest.

Hoiakute ja väärtuste kohta (nt huvi tundmine, tähtsuse mõistmine, väärtustamine, vajaduste arvestamine, reeglite järgimine) antakse tagasisidet.

Õpitulemusi hinnatakse sõnaliste hinnangute ja numbriliste hinnetega. Õpitulemuste hindamise vormid peavad olema mitmekesised. Õpilane peab teadma, mida ja millal hinnatakse, mis hindamisvahendeid kasutatakse ning mis on hindamise kriteeriumid. Tähtsal kohal on kujundav hindamine, mis keskendub eelkõige õpilase arengu võrdlemisele tema varasemate saavutustega. Hindamise kriteeriumid ja viiepallisüsteemist erinev hindamise korraldus täpsustakse kooli õppekavas.

Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu, kuid parandatakse ka õigekirjavead, mida hindamisel ei arvestata. Aineteadmisi ja -oskusi ning hoiakuid hinnates on põhiohk kujundaval hindamisel.

Õpitulemusi hinnates kasutatakse mitmekesiseid ja õpitulemustega vastavuses olevaid vorme, mis sisaldavad suulisi, kirjalikke ja praktilisi ülesandeid. Hindamise meetodite valikul arvestatakse õpilaste vanuselisi iseärasusi, individuaalseid võimeid ning valmisolekut ühe või teise tegevusega toime tulla. Praktiliste tööde puhul hinnatakse mitte ainult tulemust, vaid ka protsessi kulgu.

Suuliste ja kirjalike ülesannete puhul õpilane:

- 1) selgitab ning kirjeldab mõistete sisu ja nendevahelisi seoseid;
- 2) selgitab oma arvamus, hinnanguid, seisukohti ja suhtumisi, seostades neid omandatud teadmistega;
- 3) eristab, rühmitab, võrdleb ja analüüsib olukordi, seisundeid, tegevusi ning tunnuseid lähtuvalt õpitulemustest;
- 4) demonstreerib faktide, mõistete ning seaduspärasuste tundmist, lähtudes õpiülesannete sisust.

Praktiliste ülesannete puhul õpilane:

- 1) rakendab õpituatsioonis teoreetilisi teadmisi praktiliselt;

- 2) demonstreerib õpitulemustes määratud oskusi õpituatsioon; ja
- 3) kirjeldab õpitulemustes määratud teadmiste ja oskuste rakendamist igapäevaelus.

Ajaloo õpitulemuste kontrolli ja hindamise eesmärk on saada ülevaade ajalooõpetuse õpitulemuste saavutusest ja õpilase individuaalsest arengust ning kasutada saadud teavet õppe tulemuslikumaks kavandamiseks. Õpitulemusi kontrollides tuleb jälgida teadmiste (ajaloolise sõnavara) ja oskuste tasakaalu.

Õpitulemuste kontrollimise ja hindamise vormid III kooliastmes peavad olema mitmekesised, sisaldama suulist ja kirjalikku küsitlust, tööd kaartide, dokumentide, allikmaterjali ja piltidega, referaadi ja uurimistöo koostamist, loovtööd ning arutluse kirjutamist. Allikaanalüüsi puhul hinnatakse allikast olulise info leidmist, selle hindamist ja võrdlemist, katkendi põhjal vastamist, kommenteerimist ning usaldusvärsuse üle otsustamist. Üksikfaktide teadmisele tuleb eelistada tähtsamate ajaloosündmuste ja nähtuste analüüsi nõudvaid ülesandeid. Arutluse puhul hinnatakse vastavust temale, ajastu ja temakohaste faktide tundmist, analüüsi, võrdlemise ja seoste loomise oskust ning isikliku suhtumise väljendamist põhjendatud hinnangute kaudu. III kooliastmes sobivad kontrolliks ja hindamiseks nii avatud kui ka etteantud vastusega ülesanded.

INIMESEÕPETUS

Valdkonnapädevuse kujundamine

Sotsiaalne- ja kodanikupädevus

Sotsiaalainete vahendusel areneb võime näha ühiskonna arengus erinevaid seoseid ning teha teadlikke valikuid, lähtudes ühiskondlikest väärtustest, normidest ja reeglitest; toimida kõlbelise ja vastutustundliku isiksuse ning ühiskonnaliikmena. Sotsiaalainetes käsitletavate õppeemade käsitlemise kaudu kujundatakse õpilastes valmisolek aidata kaasa naiste ja meeste ebavõrdsuse kaotamisele ühiskonnas ja soolise võrdsuslikkuse edendamisele.

Üldpädevuste kujundamine

Kultuuri- ja väärtuspädevuse kujundamist toetab inimeseõpetus erinevate rõhuasetuste kaudu. Inimeseõpetus toetab väärtussüsteemide mõistmist, mõtete, sõnade ja tunnetega kooskõlas elamist, oma valikute põhjendamist ning enda heaolu kõrval teiste arvestamist. Inimeseõpetus kujundab oskust seista vastu kesksete normide rikkumisele.

Sotsiaalne- ja kodanikupädevus toetab lihtsamaid sotsiaalteaduste uurimismeetodeid ja kasutada mõnda neist õppetöös ja igapäevases elus. Võimaldatakse luua tulevikustsenaariume ja -visioone mingis sotsiaalselt või personaalselt olulises valdkonnas. Õpilane tunneb ja austab inimõigusi, teadmisi kodanikuõigustest ning -vastutusest, nendega kooskõlas olevaid oskusi ja käitumist. Tunneb ära kultuurilisi eripärasid ja järgib üldtunnustatud käitumisreegleid, jätkuvalt huvitub oma rahva, kogukonna ja maailma arengust, kujundab oma arvamust ning on aktiivne ja vastutustundlik kodanik.

Enesemääratluspädevus võimaldab suutlikkust mõista ja hinnata iseennast, hinnata oma nõrku ja tugevaid külgi ning arendada positiivset suhtumist endasse ja teistesse. Inimeseõpetus toetab tervisliku eluviisi järgimist, oskust lahendada tõhusalt ja turvaliselt iseendaga, oma vaimse, füüsilise, emotsionaalse ning sotsiaalse tervisega seonduvaid ja inimsuhetes tekkivaid probleeme ning võimaldab kujundada rahvuslikku, kultuurilist ja riiklikku enesemääratlust.

Õpipädevust toetatakse oskuste kujundamise kaudu. Inimeseõpetus kujundab suutlikkust organiseerida õpikeskkonda ning hankida õppimiseks vajaminevaid vahendeid ja teavet, samuti oma õppimise planeerimist ning õpitu kasutamist erinevates kontekstides ja probleeme lahendades. Õppetegevuse ja tagasiside kaudu omandavad õppijad eneseanalüüsi oskuse ning suudavad selle järgi kavandada oma edasiõppimist.

Suhtluspädevuse kujundamisel on inimeseõpetusel oluline roll. Arendatakse suutlikkust ennast selgelt ja asjakohaselt väljendada erinevates suhtlusolukordades. Toetatakse oskust lugeda ning mõista teabe- ja tarbetekste ning ilukirjandust, kirjutada eri liiki tekste, kasutades kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili ja väärtustada õigekeelsust ning väljendusrikast keelt.

Matemaatika, loodus- ja tehnoloogiapädevus võimaldab suutlikkust kasutada erinevaid ülesandeid lahendades matemaatikale omast keelt, sümboleid ning meetodeid kõigis elu- ja tegevusvaldkondades, mõista ümbritsevat.

Ettevõtlikkuspädevuse kujundamisel õpitakse nägema probleeme ja neis peituvaid võimalusi, püstitama eesmärgi, genereerima ideid ning neid teostama. Õpitakse initsiatiivikust ja vastutust, tegema eesmärkide saavutamiseks koostööd. Õpitakse tegevust lõpule viima, reageerima paindlikult muutustele, võtma arukaid riske ning tulema toime ebakindlusega.

Õpitakse ideede teostamiseks valida sobivaid ja loovaid meetodeid, mis toetuvad olukorra, enda suutlikkuse ja ressursside adekvaatsele analüüsile ja tegevuse tagajärgede prognoosile ning on kooskõlas eesmärkidega.

Digipädevuse kujundamist toetab loovtööde ja uurimistööde koostamine, erinevad infootsingu võimalused ja nende kasutamine ja õpikeskkonnad, esitluste koostamine erinevate vahenditega. Gruppide loomine õppeülesande täitmiseks ja suhtlemine erinevates veebikeskkondades, digitaalsed õppematerjalid, erinevad videoarhiivid ja videokeskkonnad, mis kõik toetavad õpilase eesmärgipäraselt ja õppimisele suunatud nutiseadme ja arvutikasutust.

Lõimumine teiste valdkondadega

Sotsiaalsed on teiste ainevaldkondadega seotud valdkonnapädevuste kujundamise kaudu.

Emakeelepädevus – suutlikkus väljendada ennast selgelt ja asjakohaselt nii suuliselt kui ka kirjalikult; lugeda ja mõista erinevaid tekste; kasutada kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili ning ainealast sõnavara ja väljendusrikast keelt ning järgida õigekeelsusnõudeid. Lisaks tähtsustuvad teksti kriitilise analüüsi oskus, meediakirjaoskus, info hankimine ja selle kriitiline hindamine, tööde vormistamine ning autoriõiguse kaitse.

Võõrkeeltpädevus – teadmised erinevatest kultuuridest ja traditsioonidest, oma ja teiste kultuuride erinevuste mõistmine ning lugupidamine teiste keelte ja kultuuride vastu mitmekultuurilises ühiskonnas.

Matemaatikapädevus –ressursside planeerimine (aeg, raha); matemaatiline kirjaoskus, arvandmete esitlemine ja tõlgendamine (graafikud, tabelid, diagrammid); oskus probleeme püstitada, sobivaid lahendusstrateegiaid leida ja neid rakendada, lahendusideid analüüsida ning tulemuse tõesust kontrollida; oskus loogiliselt arutleda, põhjendada ja tõestada ning väärtustada matemaatilist käsitlust, mõista selle sotsiaalset, kultuurilist ja personaalset tähendust.

Loodusteaduslik pädevus –inimese areng ja rahvastikuprotsessid; majanduse ressursid; ühiskonna jätkusuutlikkus, säästlik tarbimine, üleilmastumine, globaalprobleemide, sh keskkonnaprobleemide märkamise ja mõistmine ning jätkusuutliku ja vastutustundliku eluviisi väärtustamine.

Tehnoloogiline pädevus – ametid ja elukutsed erinevates ühiskondades, tehnika ja tootmise arengu seos muutustega ühiskonnas; oskus hinnata tehnoloogia rakendamisega kaasnevat võimalusi ja ohte; rakendada nüüdisaegseid tehnoloogiaid tõhusalt ning eetiliselt oma õpi-, töö- ja suhtluskeskkonna kujundamisel; kasutada tehnilisi vahendeid eesmärgipäraselt ja säästlikult, järgides ohutuse ning intellektuaalomandi kaitse nõudeid.

Kunstipädevus –iluhinnangute muutumine ajas; esteetiline areng ja eneseteostus, rahvakultuur ning loominguline eneseväljendusoskus.

Tervise- ja kehakultuuripädevus – suutlikkus mõista ja väärtustada kehalise aktiivsuse tähtsust tervisliku eluviisi osana eri ajastuil; arendada sallivat suhtumist kaaslastesse ning koostööpõhimõtteid tervislikku eluviisi järgides.

Läbivad teemad

Läbiva teema „**Elukestev õpe ja karjääri planeerimine**“ käsitlemisega aidatakse õpilasel kujuneda isiksuseks, kes on valmis õppima kogu elu, täitma erinevaid rolle muutuvas õpi-, elu- ja töökeskkonnas ning kujundama oma elukäiku teadlike otsuste kaudu, et teha mõistlikke kutsevalikuid.

Läbiva teemaga „**Keskkond ja jätkusuutlik areng**“ toetatakse õpilase kujunemist sotsiaalselt aktiivseks, vastutustundlikuks ja keskkonnateadlikuks inimeseks, kes püüab leida lahendusi keskkonna- ja inimarengu küsimustele, pidades silmas nende jätkusuutlikkust.

Läbiva teema „**Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus**“ käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist aktiivseks ning vastutustundlikuks kogukonna- ja ühiskonnaliikmeks, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja mehhanisme ning kodanikualgatuse tähendust, on ühiskonda lõimitud, toetub oma tegevuses riigi kultuuritraditsioonidele ja arengusuundadele ning osaleb poliitiliste ja majandusotsuste tegemises.

Läbiva teema „**Kultuuriline identiteet**“ käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumislaadi kujundajana ning kes väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust, on kultuuriliselt salliv ning koostööaldis.

Läbiva teema „**Teabekeskkond**“ käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist infoteadlikuks inimeseks, kes tajub ja teadvustab ümbritsevat infokeskkonda ning suudab seda kriitiliselt analüüsida ja selles toimida olenevalt oma eesmärkidest ning ühiskonnas omaks võetud kommunikatsioonieetikast.

Läbiva teemaga „**Tehnoloogia ja innovatsioon**“ toetatakse õpilase kujunemist uuendusaltiks ja tänapäevaseid tehnoloogiaid eesmärgipäraselt kasutada oskavaks inimeseks, kes tuleb toime kiiresti muutuvast tehnoloogilises elu-, õpi- ja töökeskkonnas.

Läbiva teema „**Tervis ja ohutus**“ käsitlemisega toetatakse õpilase kasvamist vaimselt, emotsionaalselt ja füüsiliselt terveks ühiskonnaliikmeks, kes on võimeline käituma turvaliselt ning kujundama tervet keskkonda.

Läbiva teemaga „**Väärtused ja kõlblus**“ taotletakse õpilase kujunemist kõlbliselt arenenud inimeseks, kes tunneb nüüdisajal rahvusvaheliselt üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid koolis ja väljaspool kooli, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse, ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.

Õppe- ja kasvatuseesmärgid

Põhikooli inimeseõpetusega taotletakse, et põhikooli lõpetaja:

1. väärtustab isiksuse arenemisele ning sotsialiseerumisele kaasa aitavate enesekohaste ja sotsiaalsete oskuste kujunemist;
2. suudab eristada ja mõista oma oskusi, võimeid ja emotsioone ning juhtida oma käitumist ja tegevust, sh tugineda eneseanalüüsile haridustee jätkamist kavandades;
3. loob ja hoiab kaaslastega sõbralikke ja hoolivaid suhteid ning käitub mõistvalt konflikte lahendades;
4. mõistab, et inimene ise vastutab oma füüsilise, vaimne, emotsionaalne ja sotsiaalne arengu eest;
5. hoiab oma tervist, elades tervislikku eluviisi, ning käitub nii, et ei sea ohtu enda ega teiste inimeste ega keskkonna turvalisust;

6. suhtub lugupidavalt endasse ja teistesse ning järgib iga päev üldinimlikke väärtusi, nagu ausus, hoolivus, vastutustunne, õiglus jne.

Õppeaine kirjeldus

Inimeseõpetuse üldeesmärk on aidata kaasa õpilase sotsiaalses elus vajalike toimetulekuoskuste arengule, mille elluviimiseks kujundatakse õpilases terviklikku isiksust, sotsiaalset kompetentsust, terviseteadlikkust ja üldinimlikke väärtusi. Inimeseõpetuses käsitletakse inimest ja tema sotsiaalset keskkonda tervikuna, lõimides õppesisu kõigis kooliastmeis. Väärtuskasvatus ja hoiakute kujundamine toimub vaimses õpikeskkonnas üksteist mõistvas õhkkonnas ning on suunatud õpilaste positiivse mõtlemise arendamisele oma arengu- ja toimetulekuvõimaluste üle. Soodne sotsiaalne õpikeskkond toetub eelkõige õpilaste isikupära ja isiklike seisukohtade austamisele, võimaluste tagamisele vabaks arvamussavalduseks, initsiatiiviks, osalemiseks ja tegutsemiseks nii üksi kui ka koos teistega. Õppetegevused muutuvad põhikooli kolme kooliastme jooksul lihtsamast keerukamaks, ent peavad aine eesmärkidest lähtuvalt olema õpilasele mõistetavad ja tähenduslikud ning toetama arusaama õpitava vajalikkusest. Inimeseõpetus on kontsentiline õppeaine, mille võtmeteemasid käsitletakse igal kooliastmel, arvestades arengulist käsitlust seoses 1) endasse positiivse suhtumise ja tervikliku mina kujundamisega ning 2) arenguülesannete ja nendega toimetulekuga. I kooliastmes on inimeseõpetuses rõhk õpilase enesekohasel pädevusel ning enese suhestamisel lähiümbrusega, lõimides ühiskonnaõpetuse temaatikat. II kooliastmes on keskmis õpilase sotsiaalne pädevus ja sotsiaalsete probleemide ennetamine ning õpilase tervist tugevdav ja väärtustav eluviis. III kooliastmes keskendutakse õpilase ealiste iseärasuste (murdeiga) ja arenguülesannetega toimetulekule, tervise tervikkäsitlusele ning enese- ja sotsiaalsetele oskustele.

Inimeseõpetuses võib teemasid käsitleda nii üksteisele järgnevatena kui ka integreerituna, et saavutada oskuste, teadmiste ja väärtuste põhjal õpitulemused. Õpitavat käsitletakse võimalikult igapäeva eluga seonduvalt, kusjuures õppes on olulisel kohal aktiivõppemeetodid.

Hindamise alused

Hindamise põhiülesanne on toetada õpilase arengut, et kujuneks positiivne minapilt ja adekvaatne enesehinnang. Hinnatakse õpilase teadmisi ja oskusi suuliste vastuste, sh esituste ning kirjalike tööde alusel, arvestades teadmiste ja oskuste vastavust ainekavades taotletavatele õpitulemustele ning õpilase individuaalseid iseärasusi ja mõtlemise arengut. Hindamisel lähtutakse vastavatest põhikooli riikliku õppekava üldosa sätetest. Hoiakute ja väärtuste kohta (nt huvi tundmine, tähtsuse mõistmine, väärtustamine, vajaduste arvestamine, reeglite järgimine) antakse tagasisidet.

Õpitulemusi hinnatakse sõnaliste hinnangute ja numbriliste hinnetega. Õpilane teab, mida ja millal hinnatakse, mis hindamisvahendeid kasutatakse ning mis on hindamise kriteeriumid. Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu, kuid parandatakse ka õigekirjavead, mida hindamisel ei arvestata. Aineteadmisi ja -oskusi ning hoiakuid hinnates on põhirõhk kujundaval hindamisel.

Õpitulemusi hinnates kasutatakse mitmekesiseid ja õpitulemustega vastavuses olevaid vorme, mis sisaldavad suulisi, kirjalikke ja praktilisi ülesandeid. Hindamiseetodite valikul arvestatakse õpilaste vanuselisi iseärasusi, individuaalseid võimeid ning valmisolekut ühe või teise tegevusega toime tulla. Praktiliste tööde puhul hinnatakse mitte ainult tulemust, vaid ka protsessi kulgu.

Suuliste ja kirjalike ülesannete puhul õpilane:

- 1) selgitab ning kirjeldab mõistete sisu ja nendevahelisi seoseid;
- 2) selgitab oma arvamusi, hinnanguid, seisukohti ja suhtumisi, seostades neid omandatud teadmistega;
- 3) eristab, rühmitab, võrdleb ja analüüsib olukordi, seisundeid, tegevusi ning tunnuseid lähtuvalt õpitulemustest;
- 4) demonstreerib faktide, mõistete ning seaduspärasuste tundmist, lähtudes õpiülesannete sisust.

Praktiliste ülesannete puhul õpilane:

- 1) rakendab õpituatsioonis teoreetilisi teadmisi praktiliselt;
- 2) demonstreerib õpitulemustes määratud oskusi õpituatsioonis;
- 3) kirjeldab õpitulemustes määratud teadmiste ja oskuste rakendamist igapäevaelus.

Inimeseõpetuses tähendab hindamine konkreetsete õpitulemuste saavutatuse ja õppija arengu toetamist, kusjuures põhirõhk on õpilase arengu toetamisel, seejuures pakkudes võimalusi enesehindamiseks. Aineteadmiste ja -oskuste kõrval antakse kujundavat tagasisidet ka väärtuste ning hoiakute kohta. Väärtuste ja hoiakute hindamist võimaldavad rollimängud, juhtumianalüüsid ning rühmatöö.

INIMESEÕPETUS I kooliastmes (70 tundi)

1. Õppe-ja kasvatustöö eesmärgid:

Ainekava lähtub Põlva Kooli üldosast ja püstitatud eesmärkidest.

- 1) väärtustab isiksuse arenemisele ning sotsialiseerumisele kaasa aitavate enesekohaste ja sotsiaalsete oskuste kujunemist;
- 2) suudab eristada ja mõista oma oskusi, võimeid ja emotsioone ning juhtida oma käitumist ja tegevust, sh tugineda eneseanalüüsile haridustee jätkamist kavandades;
- 3) loob ja hoiab kaaslastega sõbralikke ja hoolivaid suhteid ning käitub mõistvalt konflikte lahendades;
- 4) mõistab, et inimene ise vastutab oma füüsilise, vaimse, emotsionaalse ja sotsiaalse arengu eest;
- 5) hoiab oma tervist, elades tervislikku eluviisi, ning käitub nii, et ei sea ohtu enda ega teiste inimeste ega keskkonna turvalisust;
- 6) suhtub lugupidavalt endasse ja teistesse ning järgib iga päev üldinimlikke väärtusi, nagu ausus, hoolivus, vastutustunne, õiglus jne.

2. Üldpädevuste kujundamine

Kultuuri- ja väärtuspädevus – oskus luua ja hoida inimeste vahelisi suhteid, täita moraalinõudeid, õppida tundma ennast ja tajuda ennast ühiskonna liikmena; väärtustada loodust ja oma ning teiste maade kultuuri, kujundada ilumeelt; teadvustada oma väärtushinnanguid.

Sotsiaalne ja kodanikupädevus – olla aktiivne, teadlik, abivalmis ja vastutustundlik kodanik; aktsepteerida erinevusi ühiskonnas ning käituda ka vastavalt suhtlemisel.

Enesemääratluspädevus – õppida ennast tundma, mõistma ning analüüsima; käituma teisi arvestavalt.

Õpipädevus – suutlikkus töötada individuaalselt ja rühmas; oskus planeerida õppimist; kasutada ja seostada omandatud teadmisi.

Suhtluspädevus – suutlikkus ennast selgelt, asjakohaselt ja viisakalt väljendada emakeeles.

Ettevõtlikkuspädevus – kasutada omandatud teadmisi ja oskusi erinevates elu- ja tegevusvaldkondades; näha probleeme ja aidata kaasa probleemide lahendamisele; osa võtta ühistegevustest ja vastutada oma panuse eest.

Digipädevus – tutvuda ja kasutada digitehnoloogiat; otsida, koguda ja esitada infot digivahendite abil, olla teadlik digikeskkonna ohtudest ning osata kaitsta oma privaatsust, isikuandmeid.

3. Lõiming teiste valdkonnapädevuste ja ainevaldkondadega

Sotsiaalsed on teiste ainevaldkondadega seotud valdkonnapädevuste kujundamise kaudu.

Emakeelepädevus – suutlikkus väljendada ennast selgelt ja asjakohaselt nii suuliselt kui ka kirjalikult; lugeda ja mõista erinevaid tekste; kasutada kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili ning ainealast sõnavara ja väljendusrikast keelt ning järgida õigekeelsusnõudeid.

Info hankimine ja selle kriitiline hindamine, tööde vormistamine ning autoriõiguse kaitse.

Matemaatikapädevus – ajaarvamine; ressursside planeerimine (aeg, raha); matemaatiline kirjaoskus, arvandmete esitlemine ja tõlgendamine (graafikud, tabelid, diagrammid); oskus probleeme püstitada, sobivaid lahendusstrateegiaid leida ja neid rakendada, lahendusideid analüüsida ning tulemuse tõesust kontrollida; oskus loogiliselt arutleda, põhjendada ja tõestada ning väärtustada matemaatilist käsitlust, mõista selle sotsiaalset, kultuurilist ja personaalset tähendust.

Loodusteaduslik pädevus – säästlik tarbimine, keskkonnaprobleemide märkamine ja mõistmine ning jätkusuutliku ja vastutustundliku eluviisi väärtustamine.

Tehnoloogiline pädevus – ametid ja elukutsed erinevates ühiskondades; oskus hinnata tehnoloogia rakendamise kaasnõudeid ja võimalusi ja ohte; kasutada tehnilisi vahendeid eesmärgipäraselt ja säästlikult, järgides ohutuse ning intellektuaalomandi kaitse nõudeid.

Kunstipädevus – Eestis elavate rahvaste kultuuriteemade käsitlemine, rahvakultuur ning loominguline eneseväljendusoskus.

Tervise- ja kehakultuuripädevus – suutlikkus mõista ja väärtustada kehalise aktiivsuse tähtsust tervisliku eluviisi osana; arendada sallivat suhtumist kaaslastesse ning koostööpõhimõtteid tervislikku eluviisi järgides.

4. Läbivad teemad

„**Elukestev õpe ja karjääri planeerimine**” käsitlemisega aidatakse õpilasel kujuneda isiksuseks, kes on valmis õppima kogu elu, täitma erinevaid rolle muutuvast õpi-, elu- ja töökeskkonnas ning kujundama oma elukäiku teadlike otsuste kaudu, et teha mõistlikke kutsevalikuid.

„**Keskkond ja jätkusuutlik areng**” toetatakse õpilase kujunemist sotsiaalselt aktiivseks, vastutustundlikuks ja keskkonnateadlikuks inimeseks, kes püüab leida lahendusi keskkonna- ja inimarengu küsimustele, pidades silmas nende jätkusuutlikkust.

„**Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus**” käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist aktiivseks ning vastutustundlikuks kogukonna- ja ühiskonnaliikmeks, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja mehhanisme ning kodanikualgatuse tähendust, on ühiskonda loimitud, toetub oma tegevuses riigi kultuuritraditsioonidele ja arengusuundadele.

„**Kultuuriline identiteet**” käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumislaidi kujundajana ja kultuuride muutumist ajaloo vältel ning kellel on ettekujutus kultuuride mitmekesisusest, väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust, on kultuuriliselt salliv ning koostööaldis.

„**Teabekeskond**” käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist infoteadlikuks inimeseks, kes tajub ja teadvustab ümbritsevat infokeskkonda.

„**Tehnoloogia ja innovatsioon**” toetatakse õpilase kujunemist uuendusaltiks ja tänapäevaseid tehnoloogiaid eesmärgipäraselt kasutada oskavaks inimeseks, kes tuleb toime kiiresti muutuvast tehnoloogilises elu-, õpi- ja töökeskkonnas.

„**Tervis ja ohutus**” käsitlemisega toetatakse õpilase kasvamist vaimset, emotsionaalselt ja füüsiliselt terveks ühiskonnaliikmeks, kes on võimeline käituma turvaliselt ning kujundama tervet keskkonda.

„**Väärtused ja kõlblus**” taotletakse õpilase kujunemist kõlbliselt arenenud inimeseks, kes tunneb nüüdisajal rahvusvaheliselt üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid koolis ja väljaspool kooli, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.

5. Õppeaine kirjeldus

Inimeseõpetuses käsitletakse inimest ja tema sotsiaalset keskkonda tervikuna.

Inimeseõpetus toetab õpilase toimetulekut eakaaslaste hulgas, peres, kogukonnas ja ühiskonnas ning aitab õpilasel kujuneda sotsiaalselt küpseks ja teovõimeliseks isiksuseks.

Inimeseõpetuse üldeesmärk on aidata kaasa õpilase sotsiaalses elus vajalike toimetulekuoskuste arengule, mille elluviimiseks kujundatakse õpilases terviklikku isiksust, sotsiaalset kompetentsust, terviseteadlikkust ja üldinimlikke väärtusi, nagu ausus, hoolivus, vastutustunne ning õiglus.

6. I kooliastme õpitulemused

3. klassi lõpetaja:

- 1) väärtustab ennast ja teisi ning teab, et inimesed, nende arvamused, hinnangud ja väärtused on erinevad;
- 2) väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet;
- 3) väärtustab sõprust ja toetavaid peresuhteid armastuse ning vastastikuse toetuse allikana;
- 4) teab, milline on tervislik eluviis ning kuidas hoida füüsilist ja vaimset tervist, ning väärtustab neid;
- 5) mõistab oma õigust keelduda ennastkahjustavast tegevusest ning teab, kuidas ohuolukorras abi kutsuda;
- 6) teab, mis on perekond, kodu, kodukoht ja kodumaa, ning väärtustab neid;
- 7) teab Eesti riigi sümboleid ja lähemaid naaberriike.

- 8) kirjeldab, mis on lapse õigused ja kohustused, mõistab vastutust oma tegude eest ning planeerib oma aega ja igapäevaseid tegevusi;
- 9) oskab suhelda ja käituda teisi arvestades ja koostööd tehes, sõnastab oma tundeid ja teab, et nende väljendamiseks on erinevaid viise;
- 10) teab põhilisi käitumisreegleid, arvestab neid ning kirjeldab, mis on õiglane ja ebaõiglane käitumine.

2. klass

Õppetunde: 35 tundi

Taotletavad õpitulemused	Õppesisu
<p>1) kirjeldab oma välimust, huve ja tegevusi, mida talle meeldib teha;</p> <p>2) teab, mille poolest sarnanevad ja eristuvad erinevad sugupooled;</p> <p>3) nimetab, mille poolest ta sarnaneb teistega ja erineb teistest;</p> <p>4) väärtustab iseennast ja teisi;</p> <p>5) mõistab viisaka käitumise vajalikkust.</p>	<p>Mina</p> <p>Mina. Minu erinevused teistest inimestest ja sarnasused nendega.</p> <p>Iga inimese väärtus.</p> <p>Viisakas käitumine.</p>
<p>1) kirjeldab, kuidas oma tervise eest hoolitseda;</p> <p>2) kirjeldab tervet ja haiget inimest;</p> <p>3) teab, kas haigused on nakkuslikud või mitte;</p> <p>4) teab, et ravimeid võetakse siis, kui ollakse haige, ning et ravimid võivad olla inimese tervisele ohtlikud;</p> <p>5) mõistab ja kirjeldab tervise hoidmise viise: mitmekesine toit, uni ja puhkus ning liikumine ja sport;</p> <p>6) demonstreerib õpituatsioonis lihtsamaid esmaabivõtteid ja abi saamise võimalusi (nt haav, kukkumine, mesilase nõelamine, ninaverejooks, praht silmas, puugihammustus, põletus ja rästikuhammustus);</p> <p>7) teab hädaabi telefoninumbrit ja oskab kutsuda abi.</p>	<p>Mina ja tervis</p> <p>Tervis. Terve ja haige inimene. Tervise eest hoolitsemine.</p> <p>Ravimid.</p> <p>Tervislik eluviis: mitmekesine toit, piisav uni ja puhkus ning liikumine ja sport. Abi saamise võimalused. Esmaabi.</p>
<p>1) kirjeldab, mille poolest perekonnad erinevad ja sarnanevad;</p> <p>2) väärtustab üksteise abistamist ja arvestamist peres;</p>	<p>Mina ja minu pere</p> <p>Kodu. Koduarmastus. Perekond. Erinevad pered. Vanavanemad ja teised sugulased. Pereliikmete tegevus ja rollid. Vanemate ja teiste</p>

Taotletavad õpitulemused	Õppesisu
3) selgitab lähemaid sugulussuhteid; 4) teab oma kohustusi peres pereliikmete erinevaid rolle kodus ja tööl; 5) kirjeldab ja eristab võimalusi, kuidas abistada pereliikmeid kodustes töödes; 6) jutustab oma pere traditsioonidest; 7) kirjeldab ohtlikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses, oskab tänaval käituda ning valib ohutu tee sihtpunkti; 8) väärtustab toetavaid peresuhteid ja kodu.	inimeste töö. Kodused tööd. Abivalmidus, kohuse- ja vastutustunne. Kodu traditsioonid. Koduümbrus. Naabrid ja naabruskond. Võõras ümbrus ja võõraga kaasaminek. Ohud kodus ja koduümbruses.
1) eristab, mis on aja kulg ja seis; 2) oskab koostada oma päevakava, väärtustades aktiivset vaba aja veetmist; 3) väärtustab oma tegevusi, mis on positiivsete tunnete tekkimise allikaks; 4) selgitab asjade väärtust; 5) oskab eristada oma ja võõrast asja ning mõistab, et võõrast asja ei tohi loata võtta; 6) väärtustab ausust asjade jagamisel.	Mina: aeg ja asjad Aeg. Aja planeerimine. Oma tegevuse kavandamine. Täpsus, lubadused, vastutus. Minu oma, tema oma, meie oma. Asja väärtus ja hind. Asjade väärtus teiste väärtuste seas.
1) tunneb ära Eesti Vabariigi lipu ja vapi; 2) oskab nimetada Eesti Vabariigi pealinna, sünnipäeva ja presidenti; 3) leiab Euroopa kaardilt Eesti ning Eesti kaardilt kodukoha; 4) tunneb rahvuslikku ja kodukoha sümbolikat;	Mina ja kodumaa Eesti – minu kodumaa. Eesti teiste riikide seas. Naaberrigid. Kodukoht: küla, vald, linn, maakond. Eesti Vabariigi riiklikud, rahvuslikud ja kodukoha sümbolid. Rahvakalendri tähtpäevad. Erinevate rahvaste tavad ja kombed. Sallivus.

Taotletavad õpitulemused	Õppesisu
5) nimetab oma kodukoha tuntud inimesi ja paiku ning väärtustab kodumaad; 6) kirjeldab rahvakombeid; 7) teab Eestis elavate rahvuste tavasid ja kombeid ning austab neid.	

Kasutatav õppematerjal:

Kippak, R., Kloten, A., Kulderknup, E., Peetris, K. IN. 2. klassi inimeseõpetuse tööraamat. Tallinn: Koolibri.

Elvisto, T., Hallik, M., Laug, V. . Loodus- ja inimeseõpetuse tööraamat 2. klassile, 1. osa. Tallinn: Avita.

Elvisto, T., Hallik, M., Laug, V.. Loodus- ja inimeseõpetuse tööraamat 2. klassile, 2. osa. Tallinn: Avita.

Hallik, M. . Loodus- ja inimeseõpetuse töövihik 2. klassile, 1. osa. Tallinn: Avita.

Hallik, M. Loodus- ja inimeseõpetuse töövihik 2. klassile, 2. osa. Tallinn: Avita.

3. klass

Õppetunde : 35 tunde

I teema „Mina“

Õpitulemused	Kohustuslik	Laiendav ja süvendav
1) teab ja väärtustab igäühe individuaalsust seoses välimuse, huvide ja tugevusega, õigust olla erinev; 2) selgitab endasse positiivse suhtumise tähtsust; 3) nimetab enda õigusi ja kohustusi; 4) teab, et inimeste õigustega kaasnevad kohustused.	Mina. Igäühe individuaalsus ja väärtuslikkus. Mina ja endasse suhtumine Lapse õigused ja kohustused	1. Lapse kaitse 2. Lapse turvalisus

II teema „Mina ja tervis“

Õpitulemused	Kohustuslik	Laiendav ja süvendav
<p>1) kirjeldab tervet ja haiget inimest; 2) kirjeldab, kuidas oma tervise eest hoolitseda; 3) kirjeldab seoseid tervise hoidmise viiside vahel: mitmekesine toitumine, uni ja puhkus ning liikumine; 4) teab, et ravimeid võetakse siis, kui ollakse haige, ning et ravimid võivad olla inimese tervisele ohtlikud; 5) eristab vaimset ja füüsilist tervist; 6) kirjeldab olukordi ja toob näiteid, kuidas keelduda või hoiduda tegevusest, mis ohustab tervist; 7) demonstreerib õpituatsioonis lihtsamaid esmaabivõtteid ja abi saamise võimalusi (nt haav, kukkumine, mesilase nõelamine, ninaverejooks, praht silmas, puugihammustus, põletus ja rästikuhammustus); 8) nimetab, kelle poole pöörduda erinevate murede korral; 9) teab hädaabi telefoninumbrit ja oskab kutsuda abi; 10) väärtustab tervislikku eluviisi.</p>	<p>Tervis. Terve ja haige inimene. Tervise eest hoolitsemine. Vaimne ja füüsiline tervis. Tervislik eluviis: mitmekesine toit, piisav uni ja puhkus, liikumine ja sport. Ohud tervisele ja toimetulek ohuolukorras. Ravimid. Abi saamise võimalused. Esmaabi.</p>	<p>1. Liikumine ja tervis 2. Kahjulikud harjumused 3. Tervislik toitumine</p>

III teema „Mina ja meie“

Õpitulemused	Kohustuslik	Laiendav ja süvendav
<p>1) nimetab inimese eluks olulisi vajadusi ja võrdleb enda vajadusi teiste omadega;</p> <p>2) kirjeldab omadusi, mis peavad olema heal sõbral, ning hindab ennast nende omaduste järgi;</p> <p>3) väärtustab sõprust ja koostööd;</p> <p>4) eristab enda head ja halba käitumist, kirjeldab oma käitumise tagajärgi ning annab neile hinnangu;</p> <p>5) väärtustab leppimise, vabandust palumise ja vabandamise tähtsust inimsuhetes;</p> <p>6) nimetab ja kirjeldab inimeste erinevaid tundeid ning toob näiteid olukordadest, kus need tekivad, ja leiab erinevaid viise nendega toimetulekuks;</p> <p>7) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennastkahjustavast tegevusest;</p> <p>8) mõistab, et kiusamine ja vägivald ei ole aktseptitud ja lubatud käitumine, ning teab abi saamise võimalusi kiusamise ja vägivalda korral;</p> <p>9) kirjeldab oma sõnadega, mida tähendavad vastutustundlikkus ja südametunnistus;</p>	<p>Minu ja teiste vajadused. Sõbrad ja sõpruse hoidmine. Sallivus. Üksteise eest hoolitsemine ja teiste abistamine. Ausus ja õiglus. Leppimine. Vabandust palumine ja vabandamine. Oma muredest rääkimine ja tunnete väljendamine. Oskus panna end teise inimese olukorda. Keeldumine kahjulikust tegevusest. Hea ja halb käitumine. Südametunnistus. Käitumisreeglid. Käitumise mõju ja tagajärjed. Liiklusreeglid. Mäng ja töö. Õppimine. Kohusetunne ja vastutus. Meeskonnatöö. Tööjaotus.</p>	<p>1. Viisakusreeglid</p> <p>2. Oma vigade ja süü tunnistamine</p> <p>3. Käitumisnormide tähendus ja vajalikkus koolis, kodus ning koduümbruses</p>

<p>10) väärtustab üksteise eest hoolitsemist ja üksteise abistamist;</p> <p>11) kirjeldab oma tegevuse plaanimist nädalas, väärtustades vastutust;</p> <p>12) nimetab üldtunnustatud käitumisreegleid ja põhjendab nende vajalikkust;</p> <p>13) teab liiklusreegleid, mis tagavad tema turvalisuse, ning kirjeldab, kuidas käituda liikluses turvaliselt;</p> <p>14) eristab tööd ja mängu;</p> <p>15) selgitab enda õppimise eesmärged ning toob näiteid, kuidas õppimine aitab igapäevaelus paremini hakkama saada;</p> <p>16) teab tegureid, mis soodustavad või takistavad õppimist.</p>		
---	--	--

IV teema „Mina: teave ja asjad“

Õpitulemused	Kohustuslik	Laiendav ja süvendav
<p>1) kirjeldab eri meeltega tajutavaid teabeallikaid;</p> <p>2) selgitab, kuidas võivad reklaamid mõjutada inimeste käitumist ja otsuseid ning mis on turvaline käitumine meediakeskkonnas;</p>	<p>Teave ja teabeallikad ning nende kasutamine. Reklaami mõju. Turvaline käitumine meediakeskkonnas.</p> <p>Raha. Raha teenimine, kulutamine ja laenamine. Oma kulutuste plaanimine.</p>	<p>1. Fantaasia ja reaalsuse eristamine</p> <p>2. Reklaami ja meediaga seonduvad ohud</p> <p>3. Heategevus</p>

<p>3) teab, et raha eest saab osta asju ja teenuseid ning et raha teenitakse tööga;</p> <p>4) selgitab, milleks kasutatakse raha ning mis on raha teenimine, hoidmine, kulutamine ja laenamine;</p> <p>5) kirjeldab, mis vajadusi tuleb arvestada taskuraha kulutades ja säästes.</p>		<p>4. Säästmine ja kulutamine kogukonnas</p>
---	--	--

Kasutatav õppematerjal:

Kippak , R., Kloren, A., Kuldernup, E., Peetris, K. . IN. 3. klassi inimeseõpetuse õpik. Tallinn: Koolibri.

Kippak , R., Kloren, A., Kuldernup, E., Peetris, K. . IN 3. klassi inimeseõpetuse töövihik. Tallinn: Koolibri.

6. Hindamine

Hindamise aluseks on Põlva Kooli hindamise kord. Hinnatakse õpilase teadmisi ja oskusi suuliste vastuste (esituste), kirjalike ja/või praktiliste tööde ning praktiliste tegevuste alusel, arvestades õpilase teadmiste ja oskuste vastavust taotletavatele õpitulemustele.

Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu. Õpitulemuste hindamisel kasutatakse sõnalisi ja hindelisi hinnanguid.

INIMESEÕPETUS II kooliastmes (70 tundi)

INIMESEÕPETUSE õpitulemused II kooliastme lõpuks:

6 klassi lõpetaja:

- 1) Kirjeldab enesehinnangu, enesekontrolli ning eneseanalüüsi võimalusi ja olulisust igapäevasuhetes, väärtustab inimeste erinevusi ning oskab teisi arvestada, demonstreerides seda õpituatsioonis;
- 2) Väärtustab enda ja teiste positiivseid iseloomujooni ja omadusi ning sõprust ja armastust vastastikuse toetuse ning usalduse allikana;
- 3) Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet ning kirjeldab tõhusaid sotsiaalseid oskusi igapäevaelus: üksteise aitamist, jagamist, hoolitsemist ja koostööd;
- 4) Kirjeldab, millised kehalised ja emotsionaalsed muutused toimuvad murdeas, aktsepteerides nende individuaalsust;
- 5) Kirjeldab ja selgitab konfliktide võimalikke põhjusi ning oskab eristada tõhusaid ja mittetõhusaid konfliktide lahenduse viise; demonstreerib, kuidas õpituatsioonis tõhusalt verbaalselt oma tundeid väljendada, aktiivselt kuulata ja kehtestavalt käituda;
- 6) Kirjeldab, mis on füüsiline, vaimne ja sotsiaalne tervis, ning arvestab tervisliku eluviisi komponente igapäevaelus;
- 7) Kirjeldab uimastite tarbimisega kaasnevaid riske ja väärtustab tervislikku elu uimastiteta; demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest;
- 8) Teab ja oskab õpituatsioonis leida erinevaid lahendusviise otsuste langetamisel;
- 9) Teab, kuidas toimida ohuolukorras, oskab õpituatsioonis abi kutsuda ning valdab esmaabivõtteid;
- 10) Kirjeldab tegevusi, mis muudavad tema elukeskkonna turvaliseks ja tervist tugevdavaks.

INIMESEÕPETUS

5. klass

Tundide arv nädalas: 1 tund

Õppesisu-ja tegevused

TERVIS. Tervise olemus: füüsiline, vaimne ja sotsiaalne tervis. Tervisenäitajad. Tervist mõjutavad tegurid. Hea ja halb stress. Keha reaktsioonid stressile. Pingete maandamise võimalused.

TERVISLIK ELUVIIS. Tervisliku eluviisi komponendid. Tervislik toitumine. Tervisliku toitumise põhimõtted. Toitumist mõjutavad tegurid. Kehaline aktiivsus. Kehalise aktiivsuse vormid. Tervistava kehalise aktiivsuse põhimõtted. Päevakava ning töö ja puhkuse vaheldumine. Uni.

MURDEIGA JA KEHALISED MUUTUSED. Murdeiga inimese elukaases. Kehalised ja emotsionaalsed muutused murdeas. Kehaliste muutuste erinev tempo murdeas. Suhtumine kehasse ja oma keha eest hoolitsemine. Suguline küpsus ja soojätkamine.

TURVALISUS JA RISKIKÄITUMINE. Turvaline ning ohutu käitumine koolis, kodus, õues. Eakaaslaste ning meedia mõju tervisele ja ohukäitumise alaseid valikuid tehes, iseenda vastutus. Vahendatud suhtlemine. Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused uimastitega seotud situatsioonides. Valikud ja vastutus seoses uimastitega. Tubaka, alkoholi ja teiste levinud uimastite tarbimisega seonduvad riskid tervisele.

HAIGUSED JA ESMAABI. Levinumad laste ja noorte haigused. Nakkus- ja mittenakkushaigused. Haigustest hoidumine. HIV, selle levikuteed ja sellest hoidumise võimalused. AIDS. Esmaabi põhimõtted. Esmaabi erinevates olukordades. Käitumine õnnetusjuhtumi korral.

KESKKOND JA TERVIS. Tervislik elukeskkond. Tervislik õpikeskkond. Tervis heaolu tagajana.

Õpitulemused

Õpitulemused	Algtase/ teadmine	Kesktaase/ rakendamine	Kõrgtaase/ Arutlemine
Kirjeldab füüsilist, vaimset ja sotsiaalset tervist ning selgitab tervise olemust nendest mõistetest lähtuvalt.	Teab, et on olemas vaimne, füüsiline ja sotsiaalne tervis ning kirjeldab neid juhendaja abiga.	Oskab kirjeldada füüsilist, vaimset ja sotsiaalset tervist ning selgitada tervise olemust lähtudes nendest mõistetest.	Analüüsib füüsilist, vaimset ja sotsiaalset tervist ning selgitab tervise olemust lähtudes nendest mõistetest illustreerivate näidetega.
Õpitulemused	Algtase / teadmine	Kesktaase/ rakendamine	Kõrgtaase/ Arutlemine
Nimetab tervist tugevdavaid ja tervist kahjustavaid tegevusi ning selgitab nende mõju inimese füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele.	Oskab nimetada tervist tugevdavaid ja tervist kahjustavaid tegevusi.	Oskab nimetada tervist tugevdavaid ja tervist kahjustavaid tegevusi ning selgitab nende mõju inimese füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele.	Oskab arutleda tervist tugevdavate ja tervist kahjustavate tegevuste üle ja analüüsida nende mõju üle inimese füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele.
Koostab endale tervisliku toidumenüü ja analüüsib seda, lähtudes tervisliku toitumise põhimõtetest.	Mõistab, kuidas koostada endale tervislikku toidumenüüd.	Oskab koostada endale tervisliku toidumenüü ja analüüsib seda lähtudes tervisliku toitumise põhimõtetest.	Oskab kasutada tervisliku toidumenüü põhimõtteid enda menüü koostamisel ja rakendada seda igapäevaselt.
Teab kehalise tegevuse mõju oma tervisele ja toob selle kohta näiteid.	Mõistab kehalise tegevuse mõju oma tervisele.	Oskab selgitada kehalise tegevuse mõju oma tervisele ja tuua selle kohta näiteid.	Analüüsib kehalise tegevuse mõju oma tervisele ja tuua näiteid oma elust.
Teab suguküpsuse tunnuseid ja esmaste sugutunnuste seost soojätkamisega.	Oskab nimetada suguküpsuse tunnuseid.	Kirjeldab suguküpsuse tunnuseid ja oskab seostada esmaseid sugutunnuseid soojätkamisega.	Oskab kirjeldada ja võrrelda suguküpsuse tunnuseid ja seostada esmaseid sugutunnuseid soojätkamisega.

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Kesktaase/ rakendamine	Kõrgtaase/ Arutlemine
Aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja teab, kuidas oma keha eest hoolitseda.	Teab, et kehas toimuvad muutused ja aktsepteerib neid.	Oskab aktsepteerida kehas toimuvaid muutusi ja teab kuidas oma keha eest hoolitseda.	Oskab aktsepteerida ja selgitada kehas toimuvaid muutusi ja oskab oma keha eest hoolt kanda.
Kirjeldab olukordi, kus saab ära hoida õnnetusjuhtumeid.	Mõistab, et on olukordi, kus saab ära hoida õnnetusjuhtumeid.	Oskab kirjeldada olukordi, kus saab ära hoida õnnetusjuhtumeid.	Analüüsib ja kirjeldab olukordi, kus saab ära hoida õnnetusjuhtumeid.
Demonstreerib õpituatsioonis, kuidas kasutada tõhusaid	Mõistab kuidas kasutada tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi tubaka, alkoholi ja	Oskab demonstreerida õpituatsioonis, kuidas kasutada tõhusaid	Oskab demonstreerida ja analüüsida õpituatsioonis ja igapäevaelus kuidas

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Kesktaase/ rakendamine	Kõrgtaase/ Arutlemine
enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi tubaka, alkoholi ja teiste uimastitega seotud olukordades: emotsioonidega toime- tulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine ja suhtlusoskus.	teiste uimastitega seotud olukordades.	enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi tubaka, alkoholi ja teiste uimastitega seotud olukordades: emotsioonidega toime- tulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine ja suhtlusoskus.	kasutada tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi tubaka, alkoholi ja teiste uimastitega seotud olukordades: emotsioonidega toime- tulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine ja suhtlusoskus.

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Kesktaase/ rakendamine	Kõrgtase/ Arutlemine
<p>enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi tubaka, alkoholi ja teiste uimastitega seotud olukordades: emotsioonidega toime- tulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine ja suhtlusoskus.</p>	<p>teiste uimastitega seotud olukordades.</p>	<p>enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi tubaka, alkoholi ja teiste uimastitega seotud olukordades: emotsioonidega toime- tulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine ja suhtlusoskus.</p>	<p>kasutada tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi tubaka, alkoholi ja teiste uimastitega seotud olukordades: emotsioonidega toime- tulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine ja suhtlusoskus.</p>
<p>Teab, et õnnetuse korral ei tohi enda elu ohtu seada, ning kuidas abi kutsuda.</p>	<p>Saab aru, et õnnetuse korral ei tohi enda elu ohtu seada.</p>	<p>Oskab õnnetuse korral enda elu mitte ohtu seada ja kuidas efektiivselt abi kutsuda.</p>	<p>Oskab analüüsida, milline käitumisviis ohustab enda elu õnnetuse korral ja milline mitte ja kuidas efektiivselt abi kutsuda antud olukorras.</p>
<p>Kirjeldab tubaka ja alkoholi tarbimise kahjulikku mõju inimese organismile.</p>	<p>Mõistab tubaka ja alkoholi kahjulikku mõju organismile.</p>	<p>Oskab kirjeldada tubaka ja alkoholi tarbimise kahjulikku mõju inimese organismile.</p>	<p>Oskab kirjeldada ja analüüsida alkoholi ja tubaka kahjulikku mõju inimese organismile.</p>
<p>Oskab kirjeldada, kuidas hoida ära levinumaid nakkus- ja mittenakkushaigusi.</p>	<p>Teab, et erinevaid nakkusja mittenakkushaigusi on võimalik ära hoida.</p>	<p>Oskab selgitada kuidas ära hoida levinumaid nakkus- ja mittenakkushaigusi.</p>	<p>Analüüsib erinevaid viise, kuidas ära hoida levinumaid nakkus- ja mittenakkushaigusi.</p>
<p>Nimetab esmaabivahendeid ja kirjeldab, kuidas neid praktikas kasutada.</p>	<p>Oskab nimetada põhilisi esmaabivahendeid.</p>	<p>Teab nimetada esmaabivahendeid ja kirjeldada, kuidas neid praktikas kasutada.</p>	<p>Analüüsib erinevate esmaabivahendite tõhusust ja kirjeldab kuidas neid praktikas kasutada.</p>

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Kesktaase/ rakendamine	Kõrgtase/ Arutlemine
Teab, mis on HIV ja AIDS ning kuidas ennast kaitsta HIViga nakatumise eest.	Oskab selgitada HIVi ja AIDSi olemust.	Oskab selgitada HIVi ja AIDSi olemust ja viise, kuidas end kaitsta HIVi nakatumise eest.	Oskab selgitada mis on HIV ja AIDS. Nimetab millised on HIVi nakatumise teed ja millised on võimalused nakatumise vältimiseks. Oskab tuua elulisi näiteid.
Kirjeldab õpikeskkonna mõju õpilase õpitulemustele.	Saab aru, et õpitulemused on seotud õpikeskkonnaga.	Oskab kirjeldada õpikeskkonna mõju õpilase õpitulemustele.	Oskab kirjeldada õpikeskkonna mõju õpilase õpitulemustele ja nimetada viise, kuidas muuta õpikeskkonda paremaks.
Kirjeldab tervislikku elukeskkonda, lähtudes oma kodukoha loodus- ja tehiskeskkonnast.	Oskab selgitada tervisliku olemust koos juhendajaga.	Oskab kirjeldada tervisliku elukeskkonda, lähtudes oma kodukoha loodus- ja tehiskeskkonnast.	Oskab analüüsida tervislikku elukeskkonda lähtudes oma kodukoha loodus- ja tehiskeskkonnast.
Selgitab, miks liikluseeskiri on kohustuslik kõigile, ning kirjeldab, kuidas seda järgida.	Saab aru, miks on liikluseeskiri kohustuslik kõigile.	Oskab selgitada, miks liikluseeskiri on kohustuslik kõigile, ning kirjeldada, kuidas seda järgida.	Teab liikluseeskirja kohustuslikkusest kõigile ja oskab kirjeldada kuidas seda järgida ja miks kasutab teadmisi igapäevaselt.
Selgitab, kuidas on toitumine seotud tervisega.	Saab aru, et toitumine ja tervis on omavahel seotud.	Oskab selgitada, kuidas on toitumine seotud tervisega.	Analüüsib toitumise seotust tervisega ja rakendab oma teadmisi igapäevaelus.

INIMESEÕPETUS

6. klass

Tundide arv nädalas: 1

Õppesisu-ja tegevused

MINA JA SUHTLEMINE. Enesesse uskumine. Enesehinnang. Eneseanalüüs. Enesekontroll. Oma väärtuste selgitamine.

SUHTLEMINE TEISTEGA. Minu ja teiste vajadused. Vajaduste hierarhia. Suhtlemise komponendid. Verbaalne ja mitteverbaalne suhtlemine. Aktiivne kuulamine. Tunnete väljendamine. Eneseavamine. Eelarvamused. Kehtestav, agressiivne ja alistuv käitumine. „Ei“ ütlemine seoses ennast ja teisi kahjustava käitumisega.

SUHTED TEISTEGA. Tõhusad sotsiaalsed oskused: üksteise aitamine, jagamine, koostöö ja hoolitsemine. Sallivus enda ja teiste vastu. Hoolivus. Sõprussuhted. Usaldus suhtes. Empaatia. Vastutus suhtes. Kaaslaste mõju ja surve. Erinevuste ja mitmekesisuse väärtustamine. Isikuseärasused. Soolised erinevused. Erivajadustega inimesed.

OTSUSTAMINE JA KONFLIKTID NING PROBLEEMILAHENDUS. Otsustamine ja probleemide lahendamine. Erinevate käitumisviiside leidmine probleeme lahendades. Tagajärgede arvestamine probleemilahenduses. Vastutus otsustamisel. Konfliktide olemus ja põhjused. Tõhusad ja mittetõhusad konfliktide lahendamise teed.

POSITIIVNE MÕTLEMINE. Positiivne mõtlemine. Positiivsed jooned ja omadused endas ning teistes, nende märkamine.

Õpitulemused

Õpitulemused	Algtase teadmine	/	Keskase rakendamine	/	Kõrgtase / Arutlemine
Mõistab, mis mõjutab enesehinnangut ning kuidas see kujuneb.	Teab, mis on enesehinnang.		Mõistab, mis mõjutab enesehinnangut ning kuidas see kujuneb.		Mõistab, kuidas kujuneb enesehinnang ja mis selle kujunemist mõjutab, oskab tuua näiteid elust enesest.

Õpitulemused	Algtase teadmine	/	Keskase rakendamine	/	Kõrgtase / Arutlemine
Mõistab enesekontrolli olemust ning demonstreerib õpituatsioonis oma käitumise kontrolli, saades hakkama vihaga ja teiste emotsioonidega.	Saab aru enesekontrolli olemusest.		Mõistab enesekontrolli olemust ning teab, kuidas hakkama saada vihaga ja teiste emotsioonidega.		Mõistab enesekontrolli olemust ning demonstreerib õpituatsioonis oma käitumise kontrolli, saades hakkama vihaga ja teiste emotsioonidega.

Õpitulemused	Algtase teadmine	Kesktaase rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
Oskab selgitada ja põhjendada oma väärtusi seoses eneseanalüüsiga.	Oskab õpetaja juhendamisel ennast analüüsida.	Oskab selgitada oma väärtusi seoses eneseanalüüsiga.	Oskab selgitada ja põhjendada oma väärtusi seoses eneseanalüüsiga.
Tunneb ära enda ja teiste inimeste põhilised vajadused ning teadvustab neid.	Oskab nimetada inimeste põhivajadused.	Tunneb ära enda ja teiste inimeste põhilised vajadused.	Tunneb ära enda ja teiste inimeste põhilised vajadused ning teadvustab neid.
Teab suhtlemise olemust ning väärtustab tõhusate suhtlusoskuste vajalikkust.	Teab, miks on suhtlemine vajalik.	Teab suhtlemise olemust ning väärtustab tõhusate suhtlusoskuste vajalikkust.	Teab suhtlemise olemust, väärtustab tõhusate suhtlusoskuste vajalikkust ning oskab tuua näiteid erinevates situatsioonides.
Kirjeldab erinevaid mitteverbaalseid suhtlusvahendeid ning nende mõju verbaalsele suhtlemisele.	Teab, mis on verbaalne ja mitteverbaalne suhtlemine.	Teab erinevaid mitteverbaalseid suhtlusvahendeid ning nende mõju verbaalsele suhtlemisele.	Teab ja kirjeldab erinevaid mitteverbaalseid suhtlusvahendeid ning nende mõju verbaalsele suhtlemisele.
Teadvustab eelarvamuste mõju suhtlemisele igapäevaelus ja toob selle kohta näiteid.	Teab, mis on eelarvamus.	Teadvustab eelarvamuste mõju suhtlemisele igapäevaelus.	Teadvustab eelarvamuste mõju suhtlemisele igapäevaelus ja toob selle kohta näiteid.
Eristab ning kirjeldab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumiste mõju suhetele.	Teab, mis on agressiivne, kehtestav ja alistuv käitumine.	Eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumiste mõju suhetele.	Eristab ning kirjeldab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumiste mõju suhetele.

Õpitulemused	Algtase teadmine	/ Kesktase/ rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
Teab, et „ei“ ütlemine on oma õiguste eest seismine, ning oskab partnerit arvestavalt öelda „ei“ ennast ja teisi kahjustava käitumise korral ning aktsepteerib partneri „ei“ ütlemist ennast ja teisi kahjustava käitumise korral.	Oskab ja julgeb öelda „EI“	Teab, et „ei“ ütlemine on oma õiguste eest seismine, ning oskab partnerit arvestavalt öelda „ei“ ennast ja teisi kahjustava käitumise korral ning aktsepteerib partneri „ei“ ütlemist ennast ja teisi kahjustava käitumise korral.	Teab, et „ei“ ütlemine on oma õiguste eest seismine, ning oskab partnerit arvestavalt öelda „ei“ ennast ja teisi kahjustava käitumise korral ning aktsepteerib partneri „ei“ ütlemist ennast ja teisi kahjustava käitumise korral. Oskab seda rakendada erinevates õpituatsioonides.
Kirjeldab tõhusate sotsiaalsete oskuste (üksteise aitamise, jagamise, koostöö ja hoolitsemise) toimimist igapäevaelus.	Teab, mis on sotsiaalsed oskused.	Teab ja kirjeldab tõhusate sotsiaalsete oskuste (üksteise aitamise, jagamise, koostöö ja hoolitsemise) toimimist igapäevaelus.	Teab ja kirjeldab tõhusate sotsiaalsete oskuste (üksteise aitamise, jagamise, koostöö ja hoolitsemise) toimimist igapäevaelus ning oskab tuua näiteid oma kogemustest.
Oskab abi pakkuda ning teistelt abi vastu võtta.	Oskab kasutada ja küsida abi.	Oskab abi pakkuda ning teistelt abi vastu võtta.	Teab ja oskab abi pakkuda ning teistelt abi vastu võtta. Oskab tuua näiteid erinevatest abipakkumiste võimalustest.
Tähtsustab oskust panna end teise inimese olukorda ja mõista tema tundeid ning väärtustab empaatilist suhtlemist.	Teab, mis on empaatia.	Oskab panna end teise inimese olukorda ja mõistab tema tundeid ning väärtustab empaatilist suhtlemist.	Oskab ja tähtsustab oskust panna end teise inimese olukorda ja mõista tema tundeid ning väärtustab empaatilist suhtlemist.

Õpitulemused	Algtase teadmine	/ Kesktaase/ rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
Mõistab isikuseärasusi ning teadvustab soolisi erinevusi ja inimeste erivajadusi.	Mõistab inimeste erivajadusi.	Mõistab isikuseärasusi ning teadvustab soolisi erinevusi ja inimeste erivajadusi.	Mõistab ja kirjeldab isikuseärasusi ning teadvustab soolisi erinevusi ja inimeste erivajadusi.
Selgitab konflikti häid ja halbu külgi ning aktsepteerib konflikte kui osa elust.	Teab, mis on konflikt.	Oskab selgitada konflikti häid ja halbu külgi ning aktsepteerib konflikte kui osa elust.	Oskab selgitada konflikti häid ja halbu külgi, aktsepteerib konflikte kui osa elust ja oskab õpituatsioonides teadmisi rakendada.
Teab, eristab ja kirjeldab efektiivseid ning mitteefektiivseid konflikti lahendamise viise.	Teab konflikti lahendamise viise.	Teab ja eristab efektiivseid ning mitteefektiivseid konflikti lahendamise viise.	Teab, eristab ja kirjeldab efektiivseid ning mitteefektiivseid konflikti lahendamise viise, oskab tuua elulisi näiteid.
Kasutab õpituatsioonid konfliktide lahendamiseks tõhusaid viise ning väärtustab neid.	Teab konflikti tõhusaid lahendusviise.	Kasutab õpituatsioonid konfliktide lahendamiseks tõhusaid viise.	Oskab põhjendada ja kasutada õpituatsioonid konfliktide lahendamiseks tõhusaid viise ning väärtustab neid.
Teab ja oskab õpituatsioonid otsuseid langetades leida erinevaid lahendusviise.	Oskab juhendamise abiga õpituatsioonid otsuseid langetades pakkuda erinevaid lahendusviise.	Teab ja oskab õpituatsioonid otsuseid langetades leida erinevaid lahendusviise.	Teab ja oskab õpituatsioonid otsuseid langetades leida erinevaid lahendusviise ning mõistab otsuste põhjustajärgi.
Selgitab ja kirjeldab eri situatsioonides sobiva parima käitumisviisi valikut.	Teab, kuidas käituda erinevates situatsioonid.	Teab ja selgitab eri situatsioonides sobiva parima käitumisviisi valikut.	Teab, selgitab ja kirjeldab eri situatsioonides sobiva parima käitumisviisi valikut.
Nimetab ja väärtustab enda ning teiste positiivseid omadusi.	Oskab nimetada enda positiivseid omadusi.	Nimetab enda ning teiste positiivseid omadusi.	Nimetab ja väärtustab enda ning teiste positiivseid omadusi.

Õpitulemused	Algtase teadmine	/ Keskase/ rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
Väärtustab positiivset mõtlemist.	Teab, mis on positiivne mõtlemine.	Väärtustab positiivset mõtlemist.	Väärtustab positiivset mõtlemist ja oskab seda rakendada igapäevaelus.

INIMESEÕPETUS III kooliastmes (70 tundi)

INIMESEÕPETUSE õpitulemused III kooliastme lõpuks:

III kooliastme õpitulemused kajastavad õpilase head saavutust.

Põhikooli lõpetaja:

- 1) teab nimetada ja demonstreerib õpituatsioonis mõningaid enesekasvatuse viise;
- 2) teab, mis on tervislik eluviis, oskab igapäevaelus teha tervislikke valikuid ja analüüsida enda vastutust valikutes, sh tulevast haridusteed ja tööelu kavandades;
- 3) teab tervisliku toitumise ja kehalise aktiivsuse põhimõtteid ning mõistab nende rakendamise tähtsust igapäevaelus;
- 4) teab, mis arengumuutused toimuvad murdeas, ja mõistab murdeea eripära teiste eluperioodide seas;
- 5) mõistab seksuaalsuse olemust ja seksuaalse arengu individuaalsust ning teab turvalise seksuaalkäitumise põhimõtteid ja oma vastutust selles; väärtustab seksuaalõigusi;
- 6) analüüsib riskikäitumist mõjutavaid tegureid ja mõju inimese tervisele ning demonstreerib õpituatsioonis, kuidas kasutada tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi riskikäitumisega seotud olukordades;
- 7) kirjeldab rühma mõju inimese käitumisele ning demonstreerib õpituatsioonis oskust keelduda tegevusest, mis kahjustab teda ennast ja teisi;
- 8) teab kooselu reegleid ja norme toetavates inimsuhetes, mõistab nende vajalikkust rühmas ning väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet;
- 9) teab ning oskab otsida olulisi infoallikaid tervise teabe ja -abi saamiseks ning demonstreerib õpituatsioonis esmaabi põhilisi võtteid ja kirjeldab tõhusat käitumist ohuolukordades;
- 10) teab, kuidas luua ja säilitada toetavaid ning lähedasi suhteid; väärtustab sõprust ja armastust vastastikuse toetuse allikana;
- 11) teab inimest abistavate elukutsete töö sisu ja eeldatavaid võimeid, isiksuseomadusi jms ning analüüsib enda sobivust selleks tööks

INIMESEÕPETUS

7. klass

Tundide arv nädalas: 1

Õppesisu-ja tegevused

INIMESE ELUKAAR JA MURDEEA KOHT SELLES. Areng ja kasvamine. Arengut ja kasvamist mõjutavad tegurid. Inimese elukaar. Murde- ja noorukiea koht elukaares. Inimene oma elutee kujundajana. Enesekasvatuse alused ja võimalused. Vastutus seoses valikutega.

INIMESE MINA. Minapilt ja enesehinnang. Eneseanalüüs: oma iseloomujoonte, huvide, võimete ja väärtuste määramine. Konfliktide vältimine ja lahendamine.

INIMENE JA RÜHM. Erinevad rühmad ja rollid. Rollide suhtelisus ja kokkuleppelisus. Reeglid ja normid rühmas. Inimsuhteid toetavad reeglid ja normid. Rühma kuulumine, selle positiivsed ja negatiivsed küljed. Hoolivus rühmas. Rühma surve ja toimetulek sellega. Sõltumatus, selle olemus. Autoriteet.

TURVALISUS JA RISKIKÄITUMINE. Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused, et vältida riskikäitumist: emotsioonidega toimetulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine, suhtlusoskus. Hakkamasaamine kiusamise ja vägivallega. Erinevad legaalsed ja illegaalsed uimastid. Uimastite tarvitamise lühi- ja pikaajaline mõju.

INIMESE MINA JA MURDEAE MUUTUSED. Varane ja hiline küpsemine – igaühel oma tempo. Muutunud välimus. Nooruki põhimured küpsemisperioodil. Suguküpsus. Naiselikkus ja mehelikkus. Soorollid ja soostereotüübid. Lähedus suhetes. Sõprus. Armumine. Käimine. Lähedus ja seksuaalhuvi. Vastutus seksuaalsuhetes ja turvaline seksuaalkäitumine.

Õpitulemused

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Keskase / rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
Iseloomustab murde- ja noorukiea arenguülesandeid üleminekul lapseast täiskasvanuikka.	Teab mõnda murde- ja noorukiea arenguülesannet üleminekul lapseast täiskasvanuikka;	Oskab nimetada murde- ja noorukiea arenguülesandeid üleminekul lapseast täiskasvanuikka;	Analüüsib murde- ja noorukiea arenguülesandeid lapseast täiskasvanuikka üleminekul ja oskab neid omavahel võrrelda.
Kirjeldab, kuidas mõjutavad inimese kasvamist ja arengut pärilikud ning keskkonnategurid.	Teab, et inimese arengut ja kasvamist mõjutavad pärilikud ja keskkondlikud tegurid.	Teab, kuidas mõjutavad inimese kasvamist ja arengut pärilikud ja keskkonnategurid.	Teab, kuidas mõjutavad inimese arengut ja kasvamist pärilikud ka keskkondlikud tegurid ja oskab tuua näiteid.
Toob näiteid inimese võimaluste kohta ise oma eluteed	Teab, et inimene ise kujundab oma eluteed ja	Oskab tuua näiteid inimese võimaluste kohta ise oma eluteed	Analüüsib erinevaid võimalusi inimese elutee kujundamisel

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Kesktaase / rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
kujundada ning mõistab enda vastutust oma elutee kujundajamisel.	igapäevaks vastutab ise oma elutee kujunemise eest.	kujundada ja mõistab enda vastutust elutee kujundamisel.	ja oskab tuua näiteid, kuidas erinevad teguviisid mõjutavad enda eluteed.
Kirjeldab põhilisi enesekasvatusevõtteid : eneseveenmist, enesetreeningut, eneseergutust ja karistust ning enesesisendust.	Tunneb ära põhilised enesekasvatuse-võtted ja oskab juhendaja abiga tuua mõni näide	Oskab kirjeldada põhilisi enesekasvatusevõtteid : eneseveenmist, enesetreeningut, eneseergutust ja karistust ning enesesisendust	Analüüsib ja võrdleb erinevate enesekasvatusevõtete tõhusust.
Selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang.	Oskab selgitada minapildi ja enesehinnangu mõistet juhendaja kaasabil.	Oskab selgitada minapildi ja enesehinnangu olemust.	Oskab selgitada minapildi ja enesehinnangu olemust ja nende omavahelist seost.
Kirjeldab positiivse endassesuhtumise kujundamise ja säilitamise võimalusi.	Teab positiivse endassesuhtumise kujundamise võimalusi.	Oskab nimetada erinevaid võimalusi positiivse endassesuhtumise kujundamisel ja säilitamisel.	Oskab analüüsida positiivse endassesuhtumise kujunemise ja võimaluste efektiivsust.
Kasutab eneseanalüüsi oma teatud iseloomujooni, huve, võimeid ja väärtusi määrates;	Selgitab võimalusi oma iseloomu, huve, võimeid ja väärtusi positiivses suunas kujundada.	Kasutab eneseanalüüsi oma teatud iseloomujooni, huve, võimeid ja väärtusi määrates;	Kasutab eneseanalüüsi oma teatud iseloomujooni, huve, võimeid ja väärtusi määrates;

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Kesktaase / rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
Väärtustab enesekasvatust ning toob näiteid enesekasvatusevõtete kohta;	Väärtustab enesekasvatust ning toob mõne näite enesekasvatusevõtete kohta;	Väärtustab enesekasvatust ning toob näiteid enesekasvatusevõtete kohta;	Väärtustab enesekasvatust ning toob näiteid enesekasvatusevõtete kohta ning analüüsib neid;

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Kesktaase / rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
Kirjeldab suhete säilitamise ning konfliktide vältimise võimalusi.	Oskab nimetada mõnda suhete säilitamise ning konfliktide vältimise võimalust.	Oskab kirjeldada suhete säilitamise ning konfliktide vältimise võimalusi.	Oskab kirjeldada ja analüüsida suhete säilitamise ja konfliktide lahendamise viiside tõhusust.
Demonstreerib õpituatsioonis tõhusaid konfliktide lahendamise viise.	Suudab juhendamise abil tuua välja konflikti lahendamise tõhusaid viise.	Oskab demonstreerida õpituatsioonis tõhusaid konfliktide lahendamise viise.	Oskab demonstreerida õpituatsioonis tõhusaid konfliktide lahendamise viise ja hinnata nende efektiivsust.
Iseloomustab erinevaid rühmi ja toob näiteid enda kuuluvuse kohta erinevatesse rühmadesse;	Oskab nimetada erinevaid rühmi.	Iseloomustab erinevaid rühmi ja toob näiteid enda kuuluvuse kohta erinevatesse rühmadesse;	Teab erinevaid rühmi ja oskab neid liigitada (suurus, liikmetevaheline lähedus, ülesanne)ja kirjeldada. Oskab neid omavahel võrrelda.
Mõistab normide ja reeglite vajalikkust ühiselu toimimisel ning korraldamisel;	Mõistab inimeste erinevaid rolle rühmades mõne näite põhiselt.	Mõistab normide ja reeglite vajalikkust ühiselu toimimisel ning korraldamisel;	Oskab kirjeldada ja võrrelda inimeste erinevaid rolle rühmades ja analüüsida nende mõju inimesele käitumisele.

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Kesktaase / rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
Võrdleb erinevate rühmade norme ja reegleid ning kirjeldab enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades;	Toob näiteid erinevate rühmade normidest ja reeglitest.	Võrdleb erinevate rühmade norme ja reegleid ning kirjeldab enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades;	Analüüsib erinevate rühmade norme ja reegleid ja kirjeldab nende erinevusi ning analüüsib enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades.

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Keskase / rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
Kirjeldab rühma kuulumise positiivseid ja negatiivseid külgi.	Teab mõnda rühma kuulumise pos. ja neg. tagajärge	Oskab kirjeldada rühma kuulumise pos. ja neg. tagajärge	Oskab kirjeldada rühma kuulumise pos. ja neg. tagajärge ja analüüsida nende tõhusust.
Demonstreerib õpituatsioonis toimetulekut rühma survega;	Oskab tuua näiteid koolivägivallast ja kiusamisest.	Demonstreerib õpituatsioonis toimetulekut rühma survega;	Oskab demonstreerida ja analüüsida tõhusaid käitumisviise toimetulekuks rühma survega.
Selgitab sõltumatus ja autoriteedi olemust inimsuhetes.	Selgitab sõltumatus ja autoriteedi olemust inimsuhetes juhendaja abiga.	Selgitab sõltumatus ja autoriteedi olemust inimsuhetes.	Analüüsib sõltumatus ja autoriteedi olemust inimsuhetes.
Demonstreerib õpituatsioonis, kuidas kasutada tõhusaid sotsiaalseid oskusi uimastitega seotud olukordades: kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine, ohuolukordade ärahoidmine, ei ütlemine, kehtestav käitumine, abi andmine ja abi kutsumine;	Teab mõnda käitumisviisi, kuidas kasutada tõhusaid sotsiaalseid oskusi uimastitega seotud olukordades: kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine, ohuolukordade ärahoidmine, ei ütlemine, kehtestav käitumine, abi andmine ja abi kutsumine;	Demonstreerib õpituatsioonis, kuidas kasutada tõhusaid sotsiaalseid oskusi uimastitega seotud olukordades: kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine, ohuolukordade ärahoidmine, ei ütlemine, kehtestav käitumine, abi andmine ja abi kutsumine;	Demonstreerib ja analüüsib õpituatsioonis, kuidas kasutada tõhusaid sotsiaalseid oskusi uimastitega seotud olukordades: kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine, ohuolukordade ärahoidmine, ei ütlemine, kehtestav käitumine, abi andmine ja abi kutsumine;
Demonstreerib õpituatsioonis tõhusaid käitumisviise kiusamise ja vägivalla korral;	Teab mõnda tõhusat käitumisviisi kiusamise ja vägivalla korral;	Demonstreerib õpituatsioonis tõhusaid käitumisviise kiusamise ja vägivalla korral;	Demonstreerib ja analüüsib õpituatsioonis tõhusaid käitumisviise kiusamise ja vägivalla korral;

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Kesktaase / rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
Eristab legaalseid ja illegaalseid uimasteid ning tähtsustab seaduste rolli laste tervise kaitsel;	Selgitab seaduste rolli laste tervise kaitsel juhendaja abiga	Eristab legaalseid ja illegaalseid uimasteid ning tähtsustab seaduste rolli laste tervise kaitsel;	Kirjeldab ja eristab legaalseid ja illegaalseid uimasteid ning analüüsib seaduste rolli laste tervise kaitsel;
Kirjeldab uimastite tarvitamise lühi- ja pikaajalist mõju inimese füüsilisele tervisele.	Teab uimastite tarvitamise üldist mõju inimese füüsilisele tervisele	Oskab kirjeldada uimastite tarvitamise lühi- ja pikaajalist mõju inimese füüsilisele tervisele.	Oskab kirjeldada uimastite tarvitamise lühi- ja pikaajalist mõju inimese füüsilisele tervisele ja analüüsida nende tagajärgi. Oskab tuua näiteid.
Kirjeldab põhimuresid küpsemisperioodil ning nendega toimetuleku võimalusi.	Toob näiteid põhimuredest küpsemisperioodil ning nendega toimetuleku võimalustest.	Oskab kirjeldada põhimuresid küpsemisperioodil ning nendega toimetuleku võimalusi.	Analüüsib küpsemisperioodi põhimuresid ja oskab hinnata nendega toimetuleku võimalusi.
Selgitab, milles seisneb suguküpsus;	Teab, milles seisneb suguküpsus;	Selgitab, milles seisneb suguküpsus;	Analüüsib, milles seisneb suguküpsus;
Kirjeldab omadusi, mis teevad noormehe ja neiu meeldivateks suhtluskaaslasteks;	Kirjeldab mõnda omadust, mis teevad noormehe ja neiu meeldivateks suhtluskaaslasteks;	Kirjeldab omadusi, mis teevad noormehe ja neiu meeldivateks suhtluskaaslasteks;	Analüüsib omadusi, mis teevad noormehe ja neiu meeldivateks suhtluskaaslasteks;
Selgitab soorolli olemust ning kirjeldab soostereotüüpset suhtumist;	Teab soorolli olemust ning kirjeldab soostereotüüpset suhtumist;	Selgitab soorolli olemust ning kirjeldab soostereotüüpset suhtumist;	Analüüsib soorolli olemust ning kirjeldab soostereotüüpset suhtumist;
Kirjeldab inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise: vastastikust seotust ja	Teab inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise: vastastikust seotust ja	Kirjeldab inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise: vastastikust seotust ja	Analüüsib inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise: vastastikust seotust ja

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Kesktaase / rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
meeldimist, sõprust ja armumist;	meeldimist, sõprust ja armumist;	meeldimist, sõprust ja armumist;	meeldimist, sõprust ja armumist;
Kirjeldab, milles seisneb inimese vastutus seksuaalsuhetes;	Teab, milles seisneb inimese vastutus seksuaalsuhetes;	Kirjeldab, milles seisneb inimese vastutus seksuaalsuhetes;	Analüüsib, milles seisneb inimese vastutus seksuaalsuhetes;
Selgitab turvalise seksuaalkäitumise põhimõtteid.	Teab turvalise seksuaalkäitumise põhimõtteid.	Oskab selgitada turvalise seksuaalkäitumise põhimõtteid.	Oskab selgitada ja analüüsida turvalise seksuaalkäitumise põhimõtteid.

INIMESEÕPETUS

8. klass

Tundide arv nädalas: 1

Õppesisu- ja tegevused TERVIS. Tervis kui heaoluseisund. Terviseaspektid (emotsionaalne, vaimne, füüsiline, sotsiaalne tervis). Terviseaspektide omavahelised seosed. Eesti rahvastiku tervisenäitajad. Tervislik eluviis ning sellega seonduvate valikute tegemine ja vastutus. Tegurid, mis mõjutavad tervisele seotud valikuid. Tervisealased infoallikad ja teenused. Tervise infoallikate usaldusväärsus. Kehaline aktiivsus tervise tugevdajana. Kehaline vormis olek ja sobiva kehalise aktiivsuse valik. Toitumise mõju tervisele. Toitumist mõjutavad tegurid. Vaimne heaolu. Vaimset heaolu säilitada aitavad tegevused ja mõttelaad. Stress. Stressorid. Stressi kujunemine. Stressiga toimetulek. Kriis, selle olemus. Käitumine kriisiolukorras. Abistamine, abi otsimine ja leidmine.

SUHTED JA SEKSUAALSUS. Sotsiaalne tervis ja suhted. Suhete loomine, säilitamine ja katkemine. Suhete väärtustamine. Armastus. Seksuaalsuse olemus. Lähisuhted, seksuaalidentiteet, seksuaalne nauding, soojätkamine, seksuaalne areng. Seksuaalne orientatsioon. Soorollide ja soostereotüüpide mõju inimese käitumisele ning tervisele. Seksuaalvahekord, turvaline seksuaalkäitumine. Rasestumisvastased meetodid. Seksuaalõigused. Seksuaalsed teel levivate haiguste vältimine. HIV ja AIDS. Abi ja nõu saamise võimalused.

TURVALISUS JA RISKIKÄITUMINE. Levinumad riskikäitumise liigid. Riskikäitumise mõju inimese tervisele ja toimetulekule. Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused riskikäitumisega toimetulekul. Uimastid ja nende toime kesknärvisüsteemile. Uimastitega seonduvad vääruskumused. Uimastite tervitamise isiklikud, sotsiaalsed, majanduslikud ja juriidilised riskid. Sõltuvuse kujunemine. Esmabi põhimõtted ja käitumine ohuolukordades. INIMENE, VALIKUD JA ÕNN. Huvide ja võimete mitmekesisus ning valikud. Edukus,

väärtushinnangud ja prioriteedid elus. Mina ja teised kui väärtus. Õnn. Toimetulek iseenda ja oma eluga õnne eeldusena.

Õpitulemused

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Keskase / rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
Kirjeldab füüsilise, vaimse, emotsionaalse ja sotsiaalse tervise vastastikust mõju ning seost.	Mõistab füüsilise, vaimse, emotsionaalse ja sotsiaalse tervise olemust.	Oskab kirjeldada füüsilise, vaimse, emotsionaalse ja sotsiaalse tervise vastastikust mõju ning seost.	Oskab kirjeldada füüsilise, vaimse, emotsionaalse ja sotsiaalse tervise vastastikust mõju ning seost ja tuua illustreerivaid näiteid.
Kirjeldab olulisi tervisenäitajaid rahvastiku tervise seisukohalt;	Teab mõnda olulist tervisenäitajat rahvastiku tervise seisukohalt;	Kirjeldab olulisi tervisenäitajaid rahvastiku tervise seisukohalt;	Analüüsib olulisi tervisenäitajaid rahvastiku tervise seisukohalt;
Analüüsib tegureid, mis võivad mõjutada otsuseid tervise kohta, ning demonstreerib õpituatsioonis tõhusaid viise, kuidas langetada otsuseid tervise seonduvate valikute puhul individuaalselt ja koostöös teistega;	Teab tegureid, mis võivad mõjutada otsuseid tervise kohta, ning demonstreerib õpituatsioonis tõhusaid viise, kuidas langetada otsuseid tervise seonduvate valikute puhul individuaalselt ja koostöös teistega;	Selgitab tegureid, mis võivad mõjutada otsuseid tervise kohta, ning demonstreerib õpituatsioonis tõhusaid viise, kuidas langetada otsuseid tervise seonduvate valikute puhul individuaalselt ja koostöös teistega;	Analüüsib tegureid, mis võivad mõjutada otsuseid tervise kohta, ning demonstreerib õpituatsioonis tõhusaid viise, kuidas langetada otsuseid tervise seonduvate valikute puhul individuaalselt ja koostöös teistega;
Analüüsib ja hindab erinevate tervise infoallikate ning teenuste kasutamise võimalusi ja usaldusväarsust;	Teab erinevate tervise infoallikate ning teenuste kasutamise võimalusi.	Hindab erinevate tervise infoallikate ning teenuste kasutamise võimalusi ja usaldusväarsust;	Analüüsib ja hindab erinevate tervise infoallikate ning teenuste kasutamise võimalusi ja usaldusväarsust;
Analüüsib enda tervise seisundit ning teab, mis tegurid ja toimetulekumehhanismid aitavad säilitada	Annab ligikaudse hinnangu enda tervise seisundile ning teab, mis tegurid ja toimetulekumehhanismid	Analüüsib enda tervise seisundit ning teab, mis tegurid ja toimetulekumehhanismid aitavad säilitada	Analüüsib ja hindab enda tervise seisundit ning teab, mis tegurid ja toimetulekumehhanismid aitavad säilitada

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Keskase / rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
inimese vaimset heaolu;	d aitavad säilitada inimese vaimset heaolu;	inimese vaimset heaolu;	inimese vaimset heaolu;
Analüüsib inimese kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele.	Teab inimese kehalise aktiivsuse mõju tervisele.	Oskab analüüsida inimese kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele.	Oskab analüüsida inimese kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele ja tuua konkreetseid näiteid.
Analüüsib oma igapäevatoitu vastavust tervisliku toidu põhimõtetele;	Analüüsib mõne teguri näitel oma igapäevatoitu vastavust tervisliku toidu põhimõtetele;	Analüüsib oma igapäevatoitu vastavust tervisliku toidu põhimõtetele;	Analüüsib ja hindab oma igapäevatoitu vastavust tervisliku toidu põhimõtetele;
Selgitab kehalise aktiivsuse mõju inimese füüsilisele, vaimsele, emotsionaalsele ja sotsiaalsele tervisele;	Teab kehalise aktiivsuse olulisust inimese füüsilisele, vaimsele, emotsionaalsele ja sotsiaalsele tervisele;	Selgitab kehalise aktiivsuse mõju inimese füüsilisele, vaimsele, emotsionaalsele ja sotsiaalsele tervisele;	Selgitab ja analüüsib kehalise aktiivsuse mõju inimese füüsilisele, vaimsele, emotsionaalsele ja sotsiaalsele tervisele;
Oskab plaanida eri tüüpi kehalist aktiivsust oma igapäevaellu ning väärtustab kehalist aktiivsust eluviisi osana;	Oskab plaanida eri tüüpi kehalist aktiivsust oma igapäevaellu ning väärtustab kehalist aktiivsust eluviisi osana;	Oskab plaanida eri tüüpi kehalist aktiivsust oma igapäevaellu ning väärtustab kehalist aktiivsust eluviisi osana;	Oskab plaanida läbi analüüsi eri tüüpi kehalist aktiivsust oma igapäevaellu ning väärtustab kehalist aktiivsust eluviisi osana;
Selgitab stressi olemust, põhjuseid ja tunnuseid.	Teab stressi olemust ja põhjuseid.	Selgitab stressi olemust, põhjuseid ja tunnuseid.	Oskab kirjeldada stressi olemust, põhjuseid ja tunnuseid ja oskab tuua elulisi näiteid.

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Keskase / rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
Kirjeldab stressiga toimetuleku viise ning eristab tõhusaid toimetulekuviise mittetõhusatest, teab abi ja toetuse võimalusi;	Teab mõnda stressiga toimetuleku viisi.	Kirjeldab stressiga toimetuleku viise ning eristab tõhusaid toimetulekuviise mittetõhusatest, teab abi ja toetuse võimalusi;	Kirjeldab ja analüüsib stressiga toimetuleku viise ning eristab tõhusaid toimetulekuviise mittetõhusatest, teab abi ja toetuse võimalusi;
Kirjeldab kriisi olemust ning seda, kuidas käituda kriisiolukorras; teab abi ja toetuse võimalusi.	Teab kuidas käituda kriisiolukorras; teab abi ja toetuse võimalusi.	Kirjeldab kriisi olemust ning seda, kuidas käituda kriisiolukorras; teab abi ja toetuse võimalusi.	Kirjeldab ja analüüsib kriisi olemust ning seda, kuidas käituda kriisiolukorras; teab abi ja toetuse võimalusi.
Kirjeldab viise, kuidas luua ning säilitada mõistvaid, toetavaid ja lähedasi suhteid sotsiaalse tervise kontekstis;	Teab viise, kuidas luua ning säilitada mõistvaid, toetavaid ja lähedasi suhteid sotsiaalse tervise kontekstis;	Kirjeldab viise, kuidas luua ning säilitada mõistvaid, toetavaid ja lähedasi suhteid sotsiaalse tervise kontekstis;	Kirjeldab ja analüüsib viise, kuidas luua ning säilitada mõistvaid, toetavaid ja lähedasi suhteid sotsiaalse tervise kontekstis;
Demonstreerib õpituatsioonid oskusi, mis aitavad kaasa suhete loomisele ja säilitamisele: üksteise aitamine, jagamine, koostöö, teineteise eest hoolitsemine;	Teab oskusi, mis aitavad kaasa suhete loomisele ja säilitamisele: üksteise aitamine, jagamine, koostöö, teineteise eest hoolitsemine;	Demonstreerib õpituatsioonid oskusi, mis aitavad kaasa suhete loomisele ja säilitamisele: üksteise aitamine, jagamine, koostöö, teineteise eest hoolitsemine;	Demonstreerib ja analüüsib õpituatsioonid oskusi, mis aitavad kaasa suhete loomisele ja säilitamisele: üksteise aitamine, jagamine, koostöö, teineteise eest hoolitsemine;
Väärtustab tundeid ja armastust suhetes;	Väärtustab tundeid ja armastust suhetes;	Väärtustab tundeid ja armastust suhetes;	Väärtustab ja analüüsib tundeid ja armastust suhetes;
Selgitab seksuaalsuse olemust ja seksuaalse arengu individuaalsust ning	Teab seksuaalsuse olemust ja seksuaalse arengu individuaalsust	Selgitab seksuaalsuse olemust ja seksuaalse arengu individuaalsust ning	Selgitab ja analüüsib seksuaalsuse olemust ja seksuaalse arengu individuaalsust ning

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Kesktaase / rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
tunnete osa selles arengus;	ning tunnete osa selles arengus;	tunnete osa selles arengus;	tunnete osa selles arengus;
Kirjeldab tunnete ja läheduse jagamise viise;	Teab tunnete ja läheduse jagamise viise;	Kirjeldab tunnete ja läheduse jagamise viise;	Kirjeldab ja analüüsib tunnete ja läheduse jagamise viise;
Selgitab, milles seisneb partnerite vastutus seksuaalsuhetes.	Teab, et partneritel seisneb vastutus seksuaalsuhetes.	Oskab selgitada, milles seisneb partnerite vastutus seksuaalsuhetes.	Oskab selgitab, milles seisneb partnerite vastutus seksuaalsuhetes ja tuua elulisi näiteid.
Selgitab soorollide ja soostereotüüpide mõju inimese käitumisele ning tervisele;	Teab soorollide ja soostereotüüpide mõju inimese käitumisele ning tervisele;	Selgitab soorollide ja soostereotüüpide mõju inimese käitumisele ning tervisele;	Selgitab ja analüüsib soorollide ja soostereotüüpide mõju inimese käitumisele ning tervisele;
Kirjeldab, millised on tõhusad rasestumisvastased meetodid noortele ja millised käitumisviisid aitavad ära hoida nakatumist seksuaalsel teel levivatesse haigustesse.	Oskab nimetada rasestumisvastaseid meetodeid noortele.	Oskab kirjeldada, millised on tõhusad rasestumisvastased meetodid noortele ja millised käitumisviisid aitavad ära hoida nakatumist seksuaalsel teel levivatesse haigustesse.	Oskab analüüsida ja võrrelda tõhusaid rasestumisvastased meetodeid noortele. Oskab võrrelda ja hinnata, millised käitumisviisid aitavad efektiivselt ära hoida nakatumist seksuaalsel teel levivatesse haigustesse.
Teab, mis on HIV ja AIDS ning HIVi nakatumise teid ja võimalusi nakatumise vältimiseks. Eristab HIVi ja AIDSi müüte tegelikkusest;	Teab, mis on HIV ja AIDS ning HIVi nakatumise teid ja võimalusi nakatumise vältimiseks.	Selgitab HIVi ja AIDSi olemust ja HIVi nakatumise teid ja võimalusi nakatumise vältimiseks. Eristab	Selgitab HIVi ja AIDSi olemust ja HIVi nakatumise teid ja võimalusi nakatumise vältimiseks. Eristab ja

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Keskase / rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
		HIVi ja AIDSi müüte tegelikkusest;	analüüsib HIVi ja AIDSi müüte tegelikkusest;
Väärtustab vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes ning kirjeldab seksuaalõigusi kui seksuaalsusega seotud inimõigusi;	Teab, miks on vajalik vastutustundlik käitumine seksuaalsuhetes.	Väärtustab vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes ning kirjeldab seksuaalõigusi kui seksuaalsusega seotud inimõigusi;	Väärtustab ja analüüsib vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes ning kirjeldab seksuaalõigusi kui seksuaalsusega seotud inimõigusi;
Nimetab, kuhu saab pöörduda abi ja nõu saamiseks seksuaaltervise küsimustes.	Teab, kuhu saab pöörduda abi ja nõu saamiseks seksuaaltervise küsimustes.	Nimetab, kuhu saab pöörduda abi ja nõu saamiseks seksuaaltervise küsimustes.	Nimetab ja analüüsib, kuhu saab pöörduda abi ja nõu saamiseks seksuaaltervise küsimustes.
Kirjeldab levinumate riskikäitumiste tagajärgi, mõju inimese tervisele ja toimetulekule;	Teab levinumate riskikäitumiste tagajärgi, mõju inimese tervisele ja toimetulekule;	Kirjeldab levinumate riskikäitumiste tagajärgi, mõju inimese tervisele ja toimetulekule;	Kirjeldab ja analüüsib levinumate riskikäitumiste tagajärgi, mõju inimese tervisele ja toimetulekule;
Kirjeldab ja selgitab levinumate riskikäitumiste ärahoidmise ja neisse sekkumise võimalusi indiviidi ja rühma tasandil, lähtudes igapäevaelust, ning teadvustab ennetamise ja sekkumise võimalusi ühiskonna tasandil;	Teab levinumate riskikäitumiste ärahoidmise ja neisse sekkumise võimalusi indiviidi ja rühma tasandil, lähtudes igapäevaelust, ning teadvustab ennetamise ja sekkumise võimalusi ühiskonna tasandil;	Kirjeldab ja selgitab levinumate riskikäitumiste ärahoidmise ja neisse sekkumise võimalusi indiviidi ja rühma tasandil, lähtudes igapäevaelust, ning teadvustab ennetamise ja sekkumise võimalusi ühiskonna tasandil;	Selgitab ja analüüsib levinumate riskikäitumiste ärahoidmise ja neisse sekkumise võimalusi indiviidi ja rühma tasandil, lähtudes igapäevaelust, ning teadvustab ennetamise ja sekkumise võimalusi ühiskonna tasandil;

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Keskase / rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
Kirjeldab, mis on vaimne ja füüsiline uimastisõltuvus ning kuidas see kujuneb;	Teab, mis on vaimne ja füüsiline uimastisõltuvus ning kuidas see kujuneb;	Kirjeldab, mis on vaimne ja füüsiline uimastisõltuvus ning kuidas see kujuneb;	Kirjeldab ja analüüsib, mis on vaimne ja füüsiline uimastisõltuvus ning kuidas see kujuneb;
Kirjeldab ja demonstreerib õpituatsioonis, kuidas käituda uimastitega seotud olukordades;	Teab mõnda võimalust, kuidas käituda uimastitega seotud olukordades;	Kirjeldab ja demonstreerib õpituatsioonis, kuidas käituda uimastitega seotud olukordades;	Demonstreerib ja analüüsib õpituatsioonis, kuidas käituda uimastitega seotud olukordades;
Teab, kuidas käituda turvaliselt ohuolukorras ning kutsuda abi allergia, astma, diabeedi, elektrišoki, epilepsia, lämbumise, mürgituse, palaviku ja valu korral;	Teab, kuidas kutsuda abi ja käituda turvaliselt ohuolukorras.	Teab, kuidas käituda turvaliselt ohuolukorras ning kutsuda abi allergia, astma, diabeedi, elektrišoki, epilepsia, mürgituse, palaviku ja valu korral;	Teab ja analüüsib, kuidas käituda turvaliselt ohuolukorras ning teab, kuidas kutsuda abi allergia, astma, diabeedi, elektrišoki, epilepsia, lämbumise, mürgituse, palaviku ja valu korral;
Demonstreerib õpituatsioonis esmaabivõtteid õnnetusjuhtumite ja traumade korral (nt kuumakahjustus, teadvusekaotus, südameseiskumine, uppumine jne).	Teab mõnda esmaabivõtet õnnetusjuhtumite ja traumade korral (nt kuumakahjustus, teadvusekaotus, südameseiskumine, uppumine jne).	Demonstreerib õpituatsioonis esmaabivõtteid õnnetusjuhtumite ja traumade korral (nt kuumakahjustus, teadvusekaotus, südameseiskumine, uppumine jne).	Demonstreerib ja analüüsib õpituatsioonis esmaabivõtteid õnnetusjuhtumite ja traumade korral (nt kuumakahjustus, teadvusekaotus, südameseiskumine, uppumine jne).
Analüüsib ennast oma huvide, võimete ja iseloomu põhjal ning seostab seda valikutega elus;	Kirjeldab ennast oma huvide, võimete ja iseloomu põhjal ning seostab seda valikutega elus;	Kirjeldab ja analüüsib ennast oma huvide, võimete ja iseloomu põhjal ning seostab seda valikutega elus;	Analüüsib ennast oma huvide, võimete ja iseloomu põhjal ning seostab seda valikutega elus;
Mõistab, et toimetulek iseenda ja	Teab, et toimetulek iseenda ja oma eluga	Mõistab, et toimetulek iseenda ja oma eluga	Mõistab ja analüüsib, et toimetulek iseenda

Õpitulemused	Algtase / teadmine	Keskase / rakendamine	Kõrgtase / Arutlemine
oma eluga tagab õnne ning rahulolu.	tagab õnne ning rahulolu.	tagab õnne ning rahulolu.	ja oma eluga tagab õnne ning rahulolu.

ÜHISKONNAÕPETUS

Üldosa: aine kirjeldus ja aine pädevus

Ühiskonnaõpetus lõimib õppesisu kõigis kooliastmes, toetades õpilase toimetulekut eakaaslaste hulgas, peres, kogukonnas ja ühiskonnas ning aidates õpilasel kujuneda sotsiaalselt küpseks ja teovõimeliseks isiksuseks. Ühiskonnaõpetuse üldeesmärk on aidata kaasa õpilase sotsiaalses elus vajalike toimetulekuoskuste arengule, mille elluviimiseks kujundatakse õpilases terviklikku isiksust, sotsiaalset kompetentsust, terviseteadlikkust ja üldinimlikke väärtusi, nagu ausus, hoolivus, vastutustunne ning õiglus.

Ühiskonnaõpetus aitab õpilasel arendada ettevõtlikkust ning kujuneda ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks ja sotsiaalselt pädevaks ühiskonnaliikmeks. Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute nagu ettevõtlikkus, seaduste austamine, töökus, sooline võrdõiguslikkus, kodanikualgatus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, mõistev suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, säästlik suhtumine keskkonnasse, lugupidav suhtumine teiste rahvaste ja maade kultuuritraditsioonidesse ning soov neid tundma õppida, kujunemises ning oma maa kultuuripärandi teadvustamises ja väärtustamises.

Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid ühiskonna põhivaldkondadega (majanduse, poliitika ja õigusega), ent ka suhteid teiste sotsiaalsete rühmadega. Kodanikuna mõistetakse demokraatliku ühiskonna liiget, kes suhtleb ühiskonna institutsioonidega oma huvide ja võimaluste alusel.

Ühiskonnaõpetuse eesmärgiks on ühtlasi praktiliste ülesannete ja probleemide lahendamine ning ainealaste põhimõistete omandamise kaudu ühiskonna toimimisest tervikpildi saamine. Tähtsal kohal on igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike ja vajalike otsuste tegemise oskuste, mis aitaks õpilasel ühiskonnas toime tulla, omandamine. Nii kujuneb õpilasel tervikpilt ühiskonnast, kus teadvustatakse inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju ning väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi.

Ühiskonnaõpetuse tunnis omandatud teadmised, oskused ja hoiakud seostuvad tihedalt teistes õppeainetes (ajaloos, geograafias, inimese- ja tehnoloogiaõpetuses jm) õpituga, olles aluseks elukestvatele õppele.

Aine käsitlemisel on oluline koht uurimuslikel õpivõtetal, mille toel omandavad õpilased probleemide seadmise, hüpoteeside sõnastamise, töö plaanimise ja korraldamise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused, esitades materjale nii suuliselt kui ka kirjalikult ning kasutades näitlikustamiseks mitmesuguseid visuaalseid vorme ja asjakohasel juhul elusituatsioone (nt demokraatia rakendamine koolis, kodanikualgatus ja vabatahtlik tegevus jne). Õppetöös on vajalik kasutada kaasaegseid tehnoloogilisi vahendeid, arvestades kasutatava tarkvara legaalsust, interneti ja IT turvariske ning küberkuritegevust (riigiportaal, omavalitsus- ja riigiasutuste kodulehed, teabepäring, õigusaktid internetis), et kujundada praktilises elus vajalikku tehnoloogiaalast pädevust.

Üldpädevuste kujundamine ainevaldkonna õppeainetes

Kultuuri- ja väärtuspädevus. Kujundamist toetavad kõik ainevaldkonna õppeained (ajalugu, inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus) erinevate rõhuasetuste kaudu. Inimsuhete mõistmise ja hindamisega tegelevad enim inimeseõpetus ning ühiskonnaõpetus, näiteks vaimse heaolu ja kommunikatsiooniteemade kaudu. Üldkehtivaid moraalinorme, nende ajaloolist kujunemist tavaõigusest ja religioonist käsitletakse enim ajalooaines ja ühiskonnaõpetuses. Ajalooaine kaudu kujundatakse õpilase ajaloolis-kultuurilist identiteeti, tutvustatakse paikkondlikku (Põlvamaa, Vana-Võromaa), rahvuslikku ning teiste maade ja rahvaste kultuuripärandit ning nende sidemeid nüüdiskultuuri sündmustega (nt laulupeod). Eesmärgiks on sideme kujundamine kodukoha ja kodumaaga, ent ka enese tajumine maailmakodanikuna ning osana Euroopa kultuuriruumist. Humanistlikke ja demokraatlikke põhiväärtusi käsitletakse ja kinnistatakse eelkõige ajaloos ja ühiskonnaõpetuses. Jätkusuutliku arengu väärtustamist ja looduskeskkonnast lugupidamist kujundatakse ühiskonnaõpetuses. Tutvustades erinevaid esteetilisi suundumusi minevikus, tegeleb ilumeele kujundamisega ajalooaine. Loomingu ja loomevabaduse väärtustamisega ning autoriõiguste temaatikaga tegeleb ühiskonnaõpetus. Valdonnaainete eesmärgiks on kujundada lugupidavat suhtumist inimlikku, kultuurilisse ja looduslikku mitmekesisusse ning erinevatesse maailmavaatelistesse seisukohtadesse.

Sotsiaalne ja kodanikupädevus. Kujundamist toetavad eeskätt inimese- ja ühiskonnaõpetus. Suhtlemisostkust ja selle alaoskusi (kontakti loomine, info edastamine, kuulamine, konflikti lahendamine, kompromissi leidmine jt) kujundatakse kõigis valdkonnaainetes õppetegevuse käigus ning käsitletakse eraldi teemadena inimese- ja ühiskonnaõpetuses. Oskust erinevaid hoiakuid, väärtusi, vajadusi ja soove aktsepteerida kujundatakse kõigis valdkonnaainetes. Eesmärgiks on salliva, seaduskuuleka, kohusetundliku, algatusvõimelise ja abivalmi kodaniku kujundamine, kes sooviks ja oskaks teha koostööd ühiskonna demokraatlikku arengu nimel.

Enesemääratluspädevus. Kujundamist toetavad kõik ainevaldkonna õppeained. Ajalooaine ja ühiskonnaõpetus aitavad kujundada õpilase rahvuslik-kultuurilist identiteeti, millel rajaneb suutlikkus mõista oma mõtteid ja hinnanguid. Eneserefleksioonioskust, enesest mõtlemist, enda mõistmist, oma tugevuste ja nõrkuste hindamist ning käitumise analüüsimist arendab enim inimeseõpetus, ent antud tegevustele suunatakse teistegi valdkonnaainete õpetamisel. Eesmärgiks on, et õpilane suudaks arendada positiivset ellusuhtumist ja enesetõhusust ning arvestaks seejuures enda ja teiste füüsilist ja vaimset heaolu.

Õpipädevus. Kujundamist toetavad kõik ainevaldkonna õppeained õpioskuste kujundamise kaudu. Õpipädevust on võimalik kujundada kõikide teemade kaudu. Ainevaldkonna ainete õpetamisel suunatakse õpilast tööle nii individuaalselt, paaris kui ka rühmas. Vajaminevat teavet (nt ajaloosündmuste, seaduste või tervislike eluviiside kohta) suunatakse otsima nii interneti- kui ka paberikandjal kirjalikest või pildilistest allikatest (raamatud, teatmeteosed, maalid, plakatid jm). Skeemide, tabelite ja esitluste kaudu arendatakse õpilase struktuurset mõtlemist ja eneseväljendamist. Tagasisidestamise kaudu suunatakse õpilast oma teadmisi ja oskusi analüüsima. Ainetevahelise lõimingu, varemõpitu juurde tagasipöördumise ning praktiliste, eluliste seoste väljatoomise kaudu arendatakse õpilase oskust õpitud erinevates olukordades ja probleeme lahendades kasutada. Mitmekülgse lähenemise, meetodikate varieerimise, õppe praktiliste väljundite rõhutamise ning kujundava hindamise põhimõtete rakendamisega ergutatakse õpimotivatsiooni ja suunatakse õpilast edasi õppima.

Suhtluspädevus. Kujundamist toetavad kõik ainevaldkonna õppeained. Ühiskonnaõpetuses käsitletavate internetisuhtluse, kommunikatsiooni, meedia, avalike suhete, riigi ja kodaniku teabesuhtluse ja rahvusvaheliste suhete teemade kaudu kujundatakse õpilase arusaamu erinevatest suhtlustasanditest ja infoväljadest. Ajalooaines selgitatakse suhtluse iseloomu ning kommete muutumist ajas ja kultuuris. Inimeseõpetuses käsitletakse eraelu, lähi- ja peresuhte temaatikat, andes näpunäiteid praktiliseks eluks. Õppetöö käigus arendatakse õpilase kirjaliku ja suulise eneseväljenduse oskust, suutlikkust ennast erinevates olukordades selgelt, asjakohaselt ja viisakalt väljendada ning eneseesitlemis- ja esinemisoskust. Autelude käigus kujundatakse põhjendamis- ja selgitamisoskust. Ajalooaines ja ühiskonnaõpetuses tutvustatakse erinevaid tekstiliike (kroonika, mälestused, elulugu, uudis, leping vm), mille eesmärgiks on rikastada keelt, oskus eriotstarbelisi tekste mõista ja kujundada kriitikameelt. Suhtluspädevust kujundatakse ka eri tekstiliikide loomisega (referaat, arutlus vm), kasutades korrektset viitamist ja sobivat stiili.

Matemaatika-, loodusteaduste ja tehnoloogiaalane pädevus. Matemaatikapädevuse kujundamist toetavad kõik valdkonnaained, kuna õppesisu skematiseerimisel, üldistamisel struktureerimisel ja kategoriseerimisel kasutatakse matemaatilisi mõttemudeleid. Ajaloos antakse ülevaade erinevate kultuuride ajaarvamissüsteemidest, kalendrist ning sümbolite ja arvusüsteemidest ning kujundatakse ühest ajaarvamissüsteemist teise ülemineku oskust (nt Juliuse kalendrikt Gregoriuse kalendriks) ja aja mõõtmise oskust. Allikatele toetudes õpitakse ajalooaines faktide üldistamise kaudu tegema tõendus põhiseid otsuseid (mis pole küll nii tõsikindlad kui looduseadused). Teadusajaloo teemad aitavad mõista tehnoloogia olulisust, piiranguid ja mõju inimkonna arengule (alates pihukirvestest kuni tuumareaktoriteni).

Ettevõtlikkuspädevus. Kujundamist toetavad kõik ainevaldkonna õppeained. Õppetöö käigus õpitakse nägema probleeme ja neis peituvaid võimalusi, püstitama eesmärged, genereerima ideid ning neid ellu viima. Läbi õpitegevuse kujundatakse algatusvõimet ja isiklikku vastutust, kuid õpitakse ka ära tundma ühiseid eesmärged ning nende nimel (nt grupis) koostööd tegema. Suunatakse õpilast loovalt mõtlema ning ideede teostamiseks valima meetodeid, mis toetuvad olukorra, indiviidi suutlikkuse ning ressursside adekvaatsele analüüsile ja tagajärgede prognoosile, ning on kooskõlas eesmärkidega. Õpitakse tegevust lõpule viima, muutustele paindlikult reageerima ning ebakindlusega toime tulema. Õppesisu ja –tegevuste kaudu pööratakse ettevõtlikkusele erilist tähelepanu ühiskonnaõpetuses, kus teemat käsitletakse põhjalikult majandusvaldkonna (ettevõtluse) ja kodanikualgatuse vaatevinklist. Kodanikuvastutuse ja –kohuse selgitamise ning praktiliste algatuste kaudu on eesmärgiks kujundada aktiivne, teotahteline ja sihikindel kodanik, kes panustaks riigi ning oma kodupiirkonna (Põlvamaa) arengusse ja kaaskodanike abistamisse.

Digipädevus. Kujundamist toetavad kõik ainevaldkonna õppeained õppetegevuses kasutatavate tehnoloogiate kaudu. Õpilast julgustatakse sihtotstarbeliselt nutiseadmeid kasutama nii teabe otsimisel, hindamisel kui ka tagasisidestamisel erinevate apliksatsioonide, programmide ja e-keskkondade vahendusel. Ajalooaines ja ühiskonnaõpetuses suunatakse õpilast teavet otsima usaldusväärsetest andmebaasidest ja internetilehekülgedelt (Estonica, Histrodamus, Vikipeedia, MuIS, Fotis, kodanikuportaal eesti.ee, elektrooniline riigiteataja jm) ning oma seisukohti loovalt esitlema (lino, prezi, padlet, myhistro timelines), võttes arvesse autoriõiguste temaatikat ja vältides loomevargust. Õpilast julgustatakse osalema digitaalse sisu loomes (temaatilised veebilehed, multimeediumid jm). Õpilast suunatakse digimaailma

infokülluses orienteeruma ja info adekvaatsust hindama. Eesmärgiks on kujundada kaasaja ühiskonnas toimetulev ja uudsete tehnoloogiatega kiiresti kohanev kodanik, kes oleks teadlik digikeskkonna ja interneti ohtudest ning oskaks kaitsta oma privaatsust, isikuandmeid ja digitaalset identiteeti, seejuures on oluline rõhutada, et digikeskkonnas kehtivad samad moraali- ja väärtuspõhimõtted nagu igapäevaelus.

Lõiming teiste ainevaldkondadega

Valdkondade sisese ja vahelise lõiminguga taotletakse, et õpilane areneks ennast teostavaks terviklikuks isiksuseks, kes suhtub endasse ja teistesse positiivselt, arvestab kaasinimesi, lähtub oma tegevuses üldinimlikest väärtustest, näeb ja mõistab ühiskonnas toimuvat ning tal on oskusi ja valmidust ühiskonnaellu sekkuda ning selles osaleda. Sotsiaalainete valdkond on teiste ainevaldkondadega seotud valdkonnapädevuste kujundamise kaudu.

Emakeelepädevus. Kujundatakse suutlikkust väljendada ennast selgelt ja asjakohaselt nii suuliselt kui kirjalikult; lugeda ja mõista erinevaid tekste; kasutada kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili, ainealast sõnavara ja väljendusrikast keelt ning järgida õigekeelsusnõudeid. Lisaks tähtsustatakse teksti kriitilise analüüsi oskust, meediakirjaoskust, info hankimise ning selle kriitilise hindamise oskust, tööde vormistamisnõudeid ning autoriõiguste kaitset.

Võõrkeeltepädevus. Kujundatakse suutlikkust kultuuride ja keelte vahelisi erinevusi mõista. Tutvustatakse erinevaid kultuure ja traditsioone, süvendatakse lugupidamist teiste keelte ja kultuuride vastu mitmekultuurilises ühiskonnas; antakse ülevaade erinevate paikkondade keele ja –kirja kujunemisest ning keelkondade ja keelte vahelistest seostest, teistest keeltest üle võetud võõr- ja laensõnadest.

Matemaatikapädevus. Kujundatakse matemaatilist kirjaoskust, ajaarvamise ja –mõõtmise oskust, ressursside (aeg, raha) planeerimise oskust, arvandmete esitlemise ja tõlgendamise (graafikud, tabelid, diagrammid) oskust, probleemipüstitamisoskust, oskust leida sobivaid lahendusstrateegiaid ja neid rakendada, lahendusideid analüüsida ning tulemuse tõesust kontrollida, oskust loogiliselt arutleda, põhjendada, tõestada ning väärtustada matemaatilist käsitlust, mõista selle sotsiaalset, kultuurilist ja personaalset tähendust.

Loodusteaduslik pädevus. Süvendatakse looduskeskkonna ja geograafilise asendi mõju mõistmist inimühiskonna arengule, inimese arengu ja rahvastikuprotsesside mõistmist; Kujundatakse mõistmist majandusressurssidest, üleilmastumisest, globaalprobleemidest, säästvast tarbimisest, jätkusuutlikust arengust; suunatakse keskkonnaprobleeme mõistma ja märkama ning jätkusuutliku ja vastutustundliku eluviisi väärtustama.

Tehnoloogiline pädevus. Käsitletavate temade ja õppetöös kasutatavate tehnoloogiliste seadmete kaudu kujundatakse oskust hinnata tehnoloogia rakendamisega kaasnevaid võimalusi ja ohte; oskust rakendada nüüdisaegseid tehnoloogiaid tõhusalt ning eetilisel oma õpi-, töö- ja suhtluskeskkonna kujundamisel; kasutada tehnilisi vahendeid eesmärgipäraselt ja säästlikult, järgides ohutuse ning intellektuaalomandi kaitse nõudeid. Käsitletakse tehnika ja tootmise teisenemise seoseid ühiskonna arenguga, vaadeldakse ameteid ja elukutseid, mis on seotud tehnoloogiaga, käsitletakse kutsesuunitluse, karjääri ja tööturu temaatikat.

Kunstipädevus. Käsitletakse Eesti, Euroopa ja maailma erinevate rahvaste kultuuriteemasid, iluhinnangute ja esteetika muutumist ajas ja ruumis; vaadeldakse ja võrreldakse erinevaid stiile, voole ja teemasid kujutavas kunstis ning nende seost ajastu mentaliteedi ja ühiskonna

sotsiaalse ülesehitusega; vaadeldakse rahvakultuuri ja kõrgkultuuri seoseid identiteediga; kujundatakse loomingulise eneseväljenduse ja eneseteostuse oskust.

Tervise- ja kehakultuuripädevus. Kujundatakse suutlikkust mõista ja väärtustada kehalise aktiivsuse tähtsust tervisliku eluviisi osana eri ajastutel ja tänapäeval; arendada sallivat suhtumist kaaslastesse ning koostööpõhimõtteid tervislikke eluviise järgides.

Läbivad teemad

Läbiva teema „**Elukestev õpe ja karjääri planeerimine**” käsitlemisega aidatakse õpilasel kujuneda isiksuseks, kes on valmis õppima kogu elu, täitma erinevaid rolle muutuvast õpi-, elu- ja töökeskkonnas ning kujundama oma elukäiku teadlike otsuste kaudu, et teha mõistlikke kutsevalikuid.

Läbiva teema „**Keskkond ja jätkusuutlik areng**” käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist sotsiaalselt aktiivseks, vastutustundlikuks ja keskkonnateadlikuks inimeseks, kes püüab leida lahendusi keskkonna- ja inimarengu küsimustele, pidades silmas nende jätkusuutlikkust.

Läbiva teema „**Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus**” käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist aktiivseks ning vastutustundlikuks kogukonna- ja ühiskonnaliikmeks, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja mehhanisme ning kodanikualgatuse tähendust, on ühiskonda lõimitud, toetub oma tegevuses riigi kultuuritraditsioonidele ja arengusuundadele ning osaleb poliitiliste ja majandusotsuste tegemises.

Läbiva teema „**Kultuuriline identiteet**” käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumistaadi kujundajana ning kultuuride muutumist ajaloo vältel; kellel on ettekujutus kultuuride mitmekesisusest ja kultuuriga määratud elupraktika eripärast nii ühiskonna kui terviku tasandil (rahvuskultuur) kui ka ühiskonna sees (regionaalne, professionaalne, klassi-, noorte- jms kultuur; subkultuur ja vastukultuur) ning kes väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust, on kultuuriliselt salliv ning koostööaldis.

Läbiva teema „**Teabekeskond**” käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist infoteadlikuks inimeseks, kes tajub ja teadvustab ümbritsevat infokeskkonda ning suudab seda kriitiliselt analüüsida ja selles toimida olenevalt oma eesmärkidest ning ühiskonnas omaks võetud kommunikatsioonieetikast.

Läbiva teema „**Tehnoloogia ja innovatsioon**” käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist uuendussõbralikuks ja tänapäevaseid tehnoloogiaid eesmärgipäraselt kasutada oskavaks inimeseks, kes tuleb toime kiiresti muutuvast tehnoloogilises elu-, õpi- ja töökeskkonnas.

Läbiva teema „**Tervis ja ohutus**” käsitlemisega toetatakse õpilase kasvamist vaimselt, emotsionaalselt ja füüsiliselt terveks ühiskonnaliikmeks, kes lähtub oma igapäevaelus turvalisus- ja ohutuspõhimõtetest, hoolib teiste ühiskonnaliikmete turvatundest ning suudab kujundada turvalist elukeskkonda.

Läbiva teema „**Väärtused ja kõlblus**” käsitlemisega taotletakse õpilase kujunemist kõlbliselt arenenud inimeseks, kes tunneb nüüdisajal rahvusvaheliselt üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid nii koolis, väljaspool kooli kui ka edasises elus (nii avaliku kui ka isikliku elu sfääris); ei jää ükskõikseks, kui üldtunnustatud moraalireegleid eiratakse ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.

Õppeaine kirjeldus

Ühiskonnaõpetusel on oluline roll õpilaste sotsiaalse kompetentsuse kujunemises. Aine aitab õpilasel arendada ettevõtlikkust ning kujuneda ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks, sotsiaalselt pädevaks ja toimetulevaks ühiskonnaliikmeks. Ühiskonnaõpetuse ainetunnis omandatud teadmised, oskused ja hoiakud seostuvad tihedalt teistes õppeainetes (ajaloos, geograafias, inimeseõpetuses jt) õpituga, olles aluseks elukestvatele õppele.

Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid ühiskonna põhivaldkondadega (majanduse, poliitika ja õigusega), ent ka suhteid teiste sotsiaalsete rühmadega. Kodanikuna mõistetakse demokraatliku ühiskonna liiget, kes suhtleb ühiskonna institutsioonidega oma huvide ja võimaluste alusel.

Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemises, nagu ettevõtlikkus, seaduste austamine, töökus, sooline võrdõiguslikkus, kodanikualgatus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, mõistev suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, säästlik suhtumine keskkonnasse, lugupidav suhtumine teiste rahvaste ja maade kultuuritraditsioonidesse ning soov neid tundma õppida; oma maa kultuuripärandi väärtustamine; teadvustamine, et kõikjal ei elata ühtviisi hästi jne.

Ühiskonnaõpetuse eesmärk on praktiliste ülesannete, probleemide analüüsimise ja ainealaste põhimõistete omandamise kaudu saada tervikpilt ühiskonna toimimisest. Tähtsal kohal on igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuste omandamine, mis aitab õpilasel ühiskonnas toime tulla. Nii kujuneb õpilasel tervikpilt ühiskonnast, kus teadvustatakse inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju ning väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi.

I kooliastmes on ühiskonnaõpetuse teemad lõimitud inimeseõpetuse ainekavva. II ja III kooliastmes õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi aina. II kooliastmes tutvub õpilane oma lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga, keskendudes sotsiaalselt erinevate isiksuste ja rühmade koeksisteerimisele. Käsitletu keskmes on inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht. III kooliastmes lisanduvad Eesti riigi funktsioneerimisega seotud institutsioonid. Riigi valitsemisega tutvudes käsitletakse põhiseaduslikke institutsioone. Kuna osale õpilastest võib haridustee lõppeda põhikooliga, on enam pööratud tähelepanu poliitika avaldumisele igapäevaelus ning kodaniku rollile poliitikatulemite teadliku tarbijana. Majanduse käsitlemine III kooliastmes keskendub isiklikule majandamisele, ettevõtlusele, riigi majanduse reguleerimisele ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele. Ainet käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seostatult.

Aktiivse kodaniku kontseptsioon käsitleb kodanike kaasatust laiemalt, mitte ainult kui hääletamist valimistel. See avardab ka ühiskonnaõpetuse rakendussuuna võimalusi noorte jaoks, kes pole veel hääleõiguslikud (nt koolielu korraldamises, kodanikualgatuses).

Aine käsitlemisel on oluline koht uurimuslikel õpivõtetel, mille toel omandavad õpilased probleemide seadmise, hüpoteeside sõnastamise, töö plaanimise ja korraldamise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused, esitades materjale nii suuliselt kui ka kirjalikult ning kasutades näitlikustamiseks mitmesuguseid visuaalseid vorme ja asjakohasel juhul elusituatsioone (nt demokraatia rakendamine koolis, kodanikualgatus ja vabatahtlik tegevus kodukohas).

Kogu õppes kasutatakse nüüdisaja tehnoloogilisi vahendeid, sh IKT võimalusi, arvestades kasutatava tarkvara legaalsust, interneti ja IT turvariske ning küberkuritegevust (riigiportaal, e-teenused, omavalitsus- ja riigiasutuste kodulehed, teabepäring, õigusaktid internetis).

Õppe- ja kasvatuse eesmärgid

Põhikooli ühiskonnaõpetusega taotletakse, et põhikooli lõpuks õpilane:

- 1) tunneb huvi ühiskonna probleemide vastu, oskab neid märgata ja uurida ning oma seisukohti ja valikuid põhjendada;
- 2) oskab tulla toime tänapäeva ühiskonnas, lähtudes üldinimlikest väärtustest;
- 3) teab, kuidas osaleda poliitika kujundamises ja elluviimises nii kohalikul kui ka Eesti riigi tasandil;
- 4) väärtustab inimõigusi ja demokraatia põhimõtteid: seaduslikkust, vabaduse ja vastutuse seost;
- 5) arvestab teisi, väärtustab mitmekesisust, osalemist ühiskonna arengus ja sidususes, seisab vastu keskkete normide rikkumisele ning on seaduskuulekas;
- 6) määratleb ennast ühiskonna liikmena, Eesti, Euroopa ja maailmakodanikuna.
- 7) algatab ning toetab koostööd ühiste eesmärkide seadmisel ja elluviimisel;
- 8) kasutab ühiskonnaõpetuses omandatud teadmisi, oskusi ja hoiakuid oma edasiste õpingute ja teadlike karjääriotsuste kavandamisel ning langetamisel, koostab esmase karjääriplaani.

Õppe- ja kasvatuseesmärgid II kooliastmes.

6. klassi lõpetaja:

- 1) teab ja väärtustab demokraatia põhimõtteid;
- 2) mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis, märkab probleeme koolis, toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat;
- 3) märkab ning arvestab erinevaid huve ja võimalusi ning on valmis koostööks ja kokkulepeteks, oskab otsida ja pakkuda abi probleemide lahendamisel;
- 4) teab Eesti riigi valitsemise põhilisi institutsioone, kirjeldab nende ülesandeid (kohalik omavalitsus, Riigikogu, Vabariigi Valitsus, Vabariigi President, kohus) ning nimetab erinevaid riigijuhtimisega seotud ameteid/elukutseid;
- 5) teab, mis on põhiseadus ja teised seadused, miks tuleb seadusi täita; teab, mis on lapse õigused ja vastutus;
- 6) selgitab näidetega, mis on kodanikuühendus, kodanikualgatus ja vabatahtlik töö; põhjendab vabatahtliku töö vajalikkust ning pakub abi abivajajaile; tunneb ära ebaõigluse ja oskab sellele vastu seista;

- 7) mõistab inimeste iseärasusi ning teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on salliv erinevuste suhtes ja valmis koostööks;
- 8) toob näiteid ühiskonna toimimiseks ja arenguks vajalikest elukutsetest ja ettevõtetest ning väärtustab töötamist kui peamist elatusallikat, tunneb oma õigusi ja vastutust omanikuna ja tarbijana ning mõistab, miks erinevais ameteis töötamisel eeldatakse erinevaid teadmisi, oskusi ja isiksuseomadusi;
- 9) oskab leida teavet oma eesmärkide ja huvide tarbeks ning seda kriitiliselt hinnata; esitab oma teadmisi ja seisukohti selgelt ja veenvalt ning suudab neid põhjendada; loob, kasutab ja jagab infot ning väärtustab enda ja teiste autorite tööd;
- 10) teab, et tal on õigus saada abi, ning oskab leida abi ettetulevates elusituatsioonides.

Õppe- ja kasvatuseesmärgid III kooliastmes.

9. klassi lõpetaja:

- 1) teab demokraatia toimimise põhimõtteid ning toob näiteid nende rakendamise kohta; toimib demokraatia põhimõtteid arvestades; on orienteeritud enesearendamisele;
- 2) määratleb ja tunnetab end oma kogukonna ja Eesti ühiskonna liikmena, vastutustundliku kodanikuna Eesti Vabariigis, Euroopa Liidus ning maailmas;
- 3) teab ja järgib inimõigusi, märkab nende rikkumist ning kaitseb inimõigusi, tunnustab erinevaid inimrühmi võrdselt väärtuslikuna ja käitub sallivalt;
- 4) tunneb Eesti riigi põhiseadust ja ülesehitust ning halduskorraldust; oskab suhelda riigi- ja omavalitsusasutustega; oskab leida ja kasutada vajalikku õigusakti; järgib seadusi; kasutab kodanikuühiskonna tegutsemisvõimalusi; selgitab näidete kaudu vabaühenduste toimimise põhimõtteid ja eesmärke;
- 5) tunneb Euroopa Liidu ülesehitust ja väärtusi ning nimetab liikmesriike; nimetab teisi rahvusvahelisi organisatsioone ja selgitab nende tegevuse eesmärke;
- 6) selgitab üksikisiku, ettevõtja ja riigi rolli majanduses; teab, mis on avalik ja erasektor; teab maksustamise eesmärke ning üksikisiku õigusi ja kohustusi seoses maksudega;
- 7) kaalub oma võimalusi tulevase töötajana ja ettevõtjana ning kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma võimetest, huvidest, teadmistest, oskustest ja hoiakutest ning valikuid väliselt mõjutavatest teguritest;
- 8) hindab ressursside piisavust ning tarbib säästlikult; tunneb oma õigusi ja vastutust tarbijana;
- 9) oskab leida vajalikku teavet ja vahendeid; kasutab lihtsamaid uurimismeetodeid, arvestab autoriõiguste kaitset;
- 10) teab, mis on üleilmastumine, ja toob näiteid üleilmastumise mõjude kohta majandusele, kultuurile, keskkonnale jne;
- 11) teab riigi juhtimis- ja haldusstruktuuride ameteid/elukutseid ning nende töö sisu ja arutleb selle üle, mis on olulised eeldused selle töö tegemiseks; valdab ülevaadet riigiteenistujaks kujunemise ja õppimise võimalustest.

6. klass

1. Õpitulemused

Õpilane:

- 1) seletab oma sõnadega ning kasutab kontekstis mõisteid rahvus, riik, võrdõiguslikkus ja sallivus;
- 2) nimetab Eestis ja kodukohas elavaid rahvarühmi ning kirjeldab nende eluolu ja kultuuritraditsioone;
- 3) nimetab Eestis esindatud peamisi usundeid ja kirjeldab nende kombeid;
- 4) toob näiteid naiste ja meeste võrdsete õiguste ning nende rikkumise kohta Eestis;
- 5) teab ja hoiab kogukonna traditsioone;
- 6) teab, mis on isikutunnistus ja reisidokumendid (pass, isikutunnistus);
- 7) nimetab ja näitab kaardil Eesti naaberriike ning toob näiteid, kuidas muu maailm mõjutab elu Eestis;
- 8) seletab oma sõnadega ja kasutab kontekstis mõisteid kodanikuühendus, kodanikualgatus, vabatahtlik tegevus;
- 9) nimetab kodukohas tegutsevaid seltse, klubisid ja ühendusi ning kirjeldab nende tegevust; 10) nimetab kodukohas ja koolis tegutsevaid noorteorganisatsioone ning kirjeldab nende tegevust;
- 11) teab kodukoha kodanikualgatusi ning algatab neid ja osaleb neis võimaluse korral;
- 12) toob näiteid vabatahtliku töö kasulikkuse kohta; märkab probleeme ja pakub vajajatele abi;
- 13) seletab oma sõnadega ja kasutab kontekstis mõisteid inimõigus, seadus, demokraatia;
- 14) iseloomustab demokraatia põhimõtteid;
- 15) teab ja austab inimõigusi;
- 16) teab, et Eesti on demokraatlik vabariik, nimetab Vabariigi Valitsuse, Riigikogu ja Vabariigi Presidendi peamisi ülesandeid;
- 17) teab, mis on kohalik omavalitsus, toob näiteid oma valla/linna omavalitsuse tegevuse kohta;
- 18) teab, et kõik on võrdsed seaduse ees ja peavad seadusi täitma, toob näiteid seaduskuuleka käitumise kohta;
- 19) kirjeldab demokraatia põhimõtete toimimist koolis;
- 20) toetab oma suhtumise ja tegutsemisega koolidemokraatiat;
- 21) tunneb ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtteid, nimetab lapse õigusi, teab õiguste ja vastutuse tasakaalu;
- 22) teeb vahet vajadustel, soovidel ja võimalustel;
- 23) teab, kuidas raha teenitakse ja millest koosneb pere eelarve; oskab kulutusi tähtsuse järjekorda seada, koostada eelarvet oma taskuraha piires ning oma aega plaanida;
- 24) teab internetipanga ja pangakaardi (PIN-koodi) turvalise kasutamise reegleid;
- 25) iseloomustab, milliseid isiksuse omadusi, teadmisi ja oskusi eeldavad erinevad elukutsed ja ametid;
- 26) selgitab erinevate elukutsete vajalikkust ühiskonnale;
- 27) oskab tarbijana märgata ja mõista tooteinfot ning tunneb tarbija õigusi.

2. Õppesisu

I Sotsiaalsed suhted.

Inimesed meie ümber, kogukonnad; Euroopa riigid ja rahvad; sallivus.

Eestis ja õpilase kodukohas elavad rahvarühmad (sotsiaalsed, rahvuslikud, religioossed jm). Sooline võrdõiguslikkus. Pere ja suguvõsa. Naabruskond maal ja linnas. Sõpruskond. Koolipere. Euroopa riigid, Eesti naaberriigid.

Vabatahtlik tegevus: kodanikuühendused ja -algatus, koostöö.

Kodukohas tegutsevate seltside, klubide ja ühenduste tegevus. Noorteorganisatsioonid. Eakohased kodanikualgatuse võimalused. Koostöö ja ühistegevus, kommunikatsiooni- võimalused.

II Demokraatia

Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine.

Rahva osalemine ühiskonna valitsemises: arvamuste mitmekesisus ja sõnavabadus, osalus aruteludes ja otsustamises, õigus valida ja saada valitud. Võimude lahusus. Riigikogu, Vabariigi Valitsus, Vabariigi President, kohus. Kohalik omavalitsus. Seaduse ülimuslikkus, seadus kui regulatsioon. Peamised inimõigused (õigus elada, õigus vabadusele ja inimväärikusele jne).

Koolidemokraatia, lapse õigused ja võimalused osaleda poliitikas.

Õpilasmavalitsus, õpilaste osalemine koolielu korraldamises ja õpilasesinduses. Kooli sisekord (kodukord). Lapse õigused (õigus haridusele, õigus vanemlikule hoolitsusele jne). Õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaal.

III Töö ja tarbimine.

Aja ja kulutuste planeerimine ning raha kasutamine, laenamine ja säästmine. Elukutsed – teadmised ja oskused. Elukestev õpe. Elukutsed ja ettevõtted kodukohas. Teadlik, säästev tarbimine. Töökultuur ja tööeetika.

9. klass

1. Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid avalik arvamus, avalik elu, eraelu, ajakirjandusvabadus, ajakirjanduseetika, autoriõigus, autorivastutus, reklaam, intellektuaalomandi kaitse (plagiaat);
- 2) iseloomustab näidete varal avaliku ja eraelu piiride seadmist ning ületamist;
- 3) avaldab arvamust ajakirjanduses käsitletavate probleemide kohta; kasutab lihtsamaid uurimismeetodeid probleemide kirjeldamiseks;
- 4) teab reklaami funktsioone ja liike;
- 5) tunneb ja austab autori õigusi ning vastutust; viitab ja tsiteerib nõuetekohaselt;
- 6) teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid sotsiaalsed erinevused, sotsiaalne kihistumine, sotsiaalne sidusus, sotsiaalne tõrjutus, identiteet, mitmekultuurilisus;

- 7) märkab erinevusi sotsiaalsete rühmade vahel ja mõistab nende põhjusi;
- 8) väärtustab sotsiaalset õiglust ja sidusust;
- 9) väärtustab soolist võrdõiguslikkust;
- 10) mõistab kultuuride erinevusi ja oskab suhelda teiste kultuuride esindajatega;
- 11) teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid avalik sektor, riigiasutus, avalik-õiguslik asutus, äri sektor, eraettevõtte, mittetulundussektor, sihtasutus;
- 12) selgitab ühiskonna sektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas;
- 13) teab sotsiaalse ettevõtluse ja vabatahtliku töö võimalusi;
- 14) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid inimõigused, põhiõigused;
- 15) tunneb inimõigusi ja lastekaitse põhimõtteid;
- 16) kirjeldab õiguste ja kohustuste, vabaduse ja vastutuse seost;
- 17) tunneb riske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust otsida abi;
- 18) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid demokraatia, autokraatia, totalitarism; võimude lahusus ja tasakaal, õigusriik, kodanikuõigused, kodanikuvabadused, kodanikuühiskond, kodanikualgatus;
- 19) selgitab demokraatia põhimõtteid ning nende rakendamist riigivalitsemises;
- 20) tunneb demokraatlikus ühiskonnas kehtivaid reegleid (nt pluralismi, kaasamist, vähemusega arvestamist, igapäevase võrdsust seaduse ees); käitub demokraatia põhimõtete järgi;
- 21) eristab demokraatiat ja autokraatiat, võrdleb demokraatliku, autoritaarse ja totalitaarse ühiskonna põhijooni;
- 22) selgitab õigusriigi toimimise põhimõtteid;
- 21) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid põhiseadus, põhiseaduslik institutsioon, põhiseaduslikud õigused, seadusandlik võim, opositsioon, koalitsioon, täidesaatev võim, president, õiguskantsler, riigikontroll, kohalik omavalitsus (KOV), kohus, õigusakt; erakond, valimised, kodakondsus, kodanik, alaline elanik;
- 22) tunneb ja oskab kasutada Eesti Vabariigi põhiseadust ning iseloomustab Eesti riigi poliitilist ja halduskorraldust;
- 23) mõistab seaduste järgimise vajadust ja seaduste eiramise tagajärgi ning teab, kuhu oma õiguste kaitseks pöörduda; oskab leida vajalikku õigusakti ning kasutada elektroonilist Riigi Teatajat (eRT);
- 24) teab riigi- ja omavalitsusasutuste struktuuri, sh riigi- ja omavalitsusasutuste portaalide kasutusvõimalusi;
- 25) tunneb kodanikuõigusi ja -kohustusi, Eesti Vabariigi ja Euroopa Liidu kodakondsuse saamise tingimusi;
- 26) selgitab valimiste üldiseid põhimõtteid;
- 27) teab peamisi rahvusvahelisi organisatsioone, mille liige Eesti on;
- 28) nimetab Eesti parlamendierakondi;
- 29) teab Euroopa Liidu liikmelisusest tulenevaid õigusi, võimalusi ja kohustusi;
- 30) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid kodanikuühiskond, vabaühendus, kodanikuosalus, kodanikualgatus;
- 31) iseloomustab kodanikuühiskonna rolli demokraatia tagamisel;
- 32) mõistab kodanikuühiskonna ja vabaühenduste toimimise põhimõtteid ning eesmärke;

- 33) analüüsib kodanikuühiskonnas tegutsemise võimalusi ja probleeme ning pakub lahendusi;
- 34) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid turumajandus, turg ja turusuhted, nõudmine, pakkumine, konkurents, tootlikkus, kasum, riigieelarve, riiklikud ja kohalikud maksud, ühishüve, sotsiaalne turvalisus, vaesus, sotsiaalkindlustus, sotsiaaltoetus, tööturg, bruto- ja netopalk, laen, investering, tarbijakaitse;
- 35) tunneb erineva haridusega inimeste võimalusi tööturul; teab, mida tähendab olla omanik, ettevõtja, tööandja, töövõtja, töötu;
- 36) analüüsib ja hindab oma huve, võimeid ja võimalusi edasiõppimist ning karjääri plaanides;
- 37) teab eelarve koostamise põhimõtteid, oskab arvutada netopalka;
- 38) teab oma õigusi ja vastutust tarbijana ning tarbib säästlikult;
- 39) kirjeldab tänapäeva turumajanduse põhimõtteid ning ettevõtluse ja riigi rolli majanduses; selgitab maksustamise eesmärgid, teab Eestis kehtivaid makse, üksikisiku õigusi ja kohustusi seoses maksudega.

2. Õppesisu

I Ühiskond ja sotsiaalsed suhted

Meedia ja teave

Raamatukogu, internet. Ajakirjanduse roll ühiskonnas: informeerimine, tähelepanu juhtimine probleemidele, avaliku arvamuse kujundamine, meelelahutus jne. Kommunikatsioonieetika, avaliku ja eraelu piir. Turunduskommunikatsiooni funktsioon ja liigid: valimisreklaam, sotsiaalreklaam, kommertsreklaam jne. Autoriõigused ja -vastutus, teoste kasutamine: viitamine, tsiteerimine, üles- ja allalaadimine. Plagieerimine.

Ühiskonna sotsiaalne struktuur

Sotsiaalsed rühmad ühiskonnas: soolised, ealised, rahvuslikud, usulised, varanduslikud, regionaalsed jm. Sotsiaalne kihistumine ja selle põhjused. Sotsiaalne sidusus. Sotsiaalne tõrjutus. Sotsiaalne õiglus ja võrdõiguslikkus. Solidaarsus. Väärtused ja identiteetid. Mitmekultuuriline ühiskond ja selle võimalused ning probleemid.

Ühiskonna institutsiooniline struktuur

Avalik sektor ja selle institutsioonid (riigiasutused, kohalik omavalitsus, avalik-õiguslikud asutused). Erasektor ehk tulundus- või ärisektor kui kasumile suunatud sektor. Kolmas sektor kui mittetulundussektor. Sihtasutused, heategevus, vabatahtlik töö, kodanikualgatused.

Ühiskonnaliikmete õigused

Inimõigused meie igapäevaelus, riigi ja üksikisiku roll nende tagamisel. Inimõiguste rikkumise ärahoidmine. Vägivald, kuritarvitamine, inimkaubandus jm. Põhiõigused; sotsiaal-majanduslikud, poliitilised ja kultuurilised õigused. Lapse õigused, kohustused ja vastutus. Lastekaitse rahvusvahelised probleemid. Inimkaubandus, tööorjus, seksuaalne eksploatatsioon jm. UNICEFi tegevus.

II Riik ja valitsemine

Demokraatia

Demokraatliku ja mittedemokraatliku ühiskonna erinevused. Demokraatliku valitsemise põhijooned: võimuorganite valitavus ja aruandlus, võimude lahusus ja tasakaal. Õigusriik. Kodanikuvabadused ja -õigused.

Eesti valitsemiskord

Põhiseadus. Põhiseaduslikud institutsioonid. Riigikogu koosseis ja ülesanded. Valitsuse moodustamine ja ülesanded. Vabariigi President. Kontrollorganid: õiguskantsler, riigikontroll. Kohus. Kohalik omavalitsus. Õigussüsteem. Eesti kohtusüsteem. Õigusaktide kasutamine. Alaealiste õiguslik vastutus. Kodakondsus. Eesti kodakondsuse saamise tingimused. Kodanikuõigused ja -kohustused. Euroopa Liidu liikmesriikide kodanikud, kodakondsuseta isikud ning kolmandate riikide kodanikud, nende õigused ja kohustused Eestis. Erakonnad. Erakonna ülesanded demokraatlikus riigis. Eesti parlamendierakonnad. Valimised. Valimiste üldine protseduur. Kandidaadid ehk valitavad ja hääletajad ehk valijad; nende rollid. Valimiskampaania. Teadlik hääletamine. Eesti Euroopa Liidu liikmena. Eesti rahvusvahelistes organisatsioonides.

III Kodanikuühiskond

Kodanikuühiskonna olemus ja põhijooned. Vabauhendused ja MTÜd. Kirik ja usuühendused. Kodanikuosalus ja kodanikualgatus. Kodanikuajakirjandus. Vabatahtlik tegevus, kaasatus ühendustesse ja organisatsioonidesse. Noorte osalusvõimalused. Õpilasomavalitsus ja õpilasorganisatsioonid. Noorteprojektid. Käitumine kriisioludes.

IV Majandus

Turumajanduse põhijooned. Nõudmine ja pakkumine. Konkurents. Tootlikkus ja kasum. Ettevõtluse vormid: aktsiaselts (AS), osühing (OÜ), füüsilisest isikust ettevõtja (FIE). Ettevõtluse roll ühiskonnas. Ressursside jagunemine maailmas. Riigi roll majanduses: plaanimine ja regulatsioon. Riigieelarve. Maksud, maksustamise põhimõtted. Tulude ümberjagamine. Ühishüved ja sotsiaalne turvalisus. Aus maksumaksmine. Sotsiaaltoetused ja sotsiaalkindlustus. Tööturg. Tööturu mõiste. Tööandja ja töövõtja rollid töösuhetes. Tööõigus. Hõivepoliitika, tööturu meetmed tööandjaile ja tööotsijaile. Erinevast soost, erineva haridustaseme ning töö- ja erialase ettevalmistusega inimesed tööturul. Isiklik majanduslik toimetulek. Eesmärkide seadmine ja ressursside hindamine. Palk ja palgaläbirääkimised. Isiklik eelarve. Elukestva õppe tähtsus pikaajalises toimetulekus. Säätmine ning investeerimine. Laenamised. Tarbijakäitumine, säästlik ja õiglane tarbimine. Tarbijakaitse kaupade ja teenuste turul. Tootemärgistused. Isiklik ettevõtlus.

Õppetegevus

Õppetegevust kavandades ja korraldades:

- 1) lähtutakse õppekava alusväärtustest, üldpädevustest, õppeaine eesmärkidest, õppesisust ja oodatavatest õpitulemustest ning toetatakse lõimingut teiste õppeainete ja läbivate teemadega;
- 2) taotletakse, et õpilase õpikoormus on mõõdukas, jaotub õppeaasta ulatuses ühtlaselt ning jätab õpilasele piisavalt aega puhata ja huvialadega tegelda;

- 3) võimaldatakse nii üksi- ja ühisõpet (iseseisvad, paaris- ja rühmatööd jm kooperatiivse õppimise vormid), et toetada õpilaste kujunemist aktiivseiks ja iseseisvaks, ent ka koostööle orienteeritud õppijaiks, loovaiks ja kriitiliselt mõtlevaks ühiskonnaliikmeiks;
- 4) kasutatakse diferentseeritud õppeülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud käsitlust ning suurendavad õpimotivatsiooni;
- 5) rakendatakse nüüdisaegseid info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatel põhinevaid õpikeskkondi ning õppematerjale ja –vahendeid (e-õpikud, e-keskkonnad);
- 6) arendatakse õpilaste teadmisi, oskusi ja hoiakuid, sealjuures on põhirõhk hoiakute kujundamisel;
- 7) arvestatakse õpilaste võimeid ja suutlikkust, kohalikku eripära ning muutusi ühiskonnas;
- 8) kasutatakse mitmekülgset õppemeetodite valikut rõhuasetusega aktiivõppemeetodeile: vestlus, arutelu, diskussioon, juhtumianalüüs, paaris töö, projektõpe, rollimäng, rühmatöö, väitlus, ajurünnak; tegevuspõhine õpe (nt mudelite ja makettide valmistamine, ühistegevus ja vabatahtlik töö, heategevusprojekt), filmi- (õppe-, dokumentaal-, mängu-) ja pildi- (karikatuur, plakat, tabel jm) analüüs;
- 9) luuakse võimalused koostada referaat, õpimapp ja uurimistö, teha praktilisi uurimistöid (nt töö allikate ja kaardiga, töölehtede ja kontuurkaardi täitmine, loovtöö/arutluse/arvamusloo kirjutamine, töö esitlemine, infootsing teabeallikatest, infoanalüüs, klassielu reeglite, päevaplaani ja isikliku eelarve koostamine, statistika ning juriidilise dokumendi lugemine, dokumendiplankide täitmine), osaleda temaatilistes mängudes (nt tarbijakaitse), kriitiliselt analüüsida reklaami, teemakohaseid filme jms;
- 10) laiendatakse õpikeskkonda: arvuti-/multimeediaklass; muuseumid, Riigikogu, omavalitsusasutused, kohtumaja, ettevõtted, kodanikeühendused, seltsimajad jm;
- 11) võimaldatakse siduda õpet koolivälise eluga (kohtuda erinevate inimestega, kaasata vanemaid jne), et kogu ainekäsitus oleks võimalikult elulähedane.

Hindamise põhimõtted

Hindamise põhiülesanne on toetada õpilase arengut, et kujuneks positiivne minapilt ja adekvaatne enesehinnang. Hinnatakse õpilase teadmisi ja oskusi suuliste vastuste, sh esituste ning kirjalike tööde alusel, arvestades teadmiste ja oskuste vastavust ainekavades taotletavatele õpitulemustele ning õpilase individuaalseid iseärasusi ja mõtlemise arengut. Hindamisel lähtutakse vastavatest põhikooli riikliku õppekava üldosa sätetest.

Hoiakute ja väärtuste kohta (nt huvi tundmine, tähtsuse mõistmine, väärtustamine, vajaduste arvestamine, reeglite järgimine) antakse tagasisidet.

Õpitulemusi hinnatakse sõnaliste hinnangute ja numbriliste hinnetega. Õpitulemuste hindamise vormid peavad olema mitmekesised. Õpilane peab teadma, mida ja millal hinnatakse, mis hindamisvahendeid kasutatakse ning mis on hindamise kriteeriumid. Tähtsal kohal on kujundav hindamine, mis keskendub eelkõige õpilase arengu võrdlemisele tema varasemate saavutustega. Hindamise kriteeriumid ja viiepallisüsteemist erinev hindamise korraldus täpsustakse kooli õppekavas.

Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu, kuid parandatakse ka õigekirjavead, mida hindamisel ei arvestata. Aineteadmisi ja -oskusi ning hoiakuid hinnates on põhirõhk kujundaval hindamisel.

Õpitulemusi hinnates kasutatakse mitmekesiseid ja õpitulemustega vastavuses olevaid vorme, mis sisaldavad suulisi, kirjalikke ja praktilisi ülesandeid. Hindamismeetodite valikul arvestatakse õpilaste vanuselisi iseärasusi, individuaalseid võimeid ning valmisolekut ühe või teise tegevusega toime tulla. Praktiliste tööde puhul hinnatakse mitte ainult tulemust, vaid ka protsessi kulgu.

Suuliste ja kirjalike ülesannete puhul õpilane:

- 1) selgitab ning kirjeldab mõistete sisu ja nendevahelisi seoseid;
- 2) selgitab oma arvamusi, hinnanguid, seisukohti ja suhtumisi, seostades neid omandatud teadmistega;
- 3) eristab, rühmitab, võrdleb ja analüüsib olukordi, seisundeid, tegevusi ning tunnuseid lähtuvalt õpitulemustest;
- 4) demonstreerib faktide, mõistete ning seaduspärasuste tundmist, lähtudes õpiülesannete sisust.

Praktiliste ülesannete puhul õpilane:

- 1) rakendab õpituatsioonis teoreetilisi teadmisi praktiliselt;
- 2) demonstreerib õpitulemustes määratud oskusi õpituatsioonis;
- 3) kirjeldab õpitulemustes määratud teadmiste ja oskuste rakendamist igapäevaelus.

Ühiskonnaõpetuses tuleb hindamisel arutlusoskust kujundavaid ja kontrollivaid ülesandeid koostades järgida jõukohasuse põhimõtet märksõnadest lahendamist toetava selgituseni ning täpse juhendini. Kokkuvõtvaks hindamiseks sobivad arvamusalgu ja juhtumianalüüs, dokumendi ja kaardi tundmine, avatud ja etteantud vastustega ülesanded, mõiste ja selgituse kokkuviiimine, teabe tõlkimine teise vormi (graafikust tabelisse vms) ning info leidmine, kasutamine ja rühmitamine. III kooliastmes sobivad kokkuvõtvaks hindamiseks probleemküsimuste avamine, arvamusalgu, uurimus ja juhtumianalüüs, dokumendi, statistiliste andmete ja karikatuuri analüüs, kaardi tundmine, avatud ja etteantud vastustega ülesanded: mõiste ja selgituse kokkuviiimine, teabe tõlkimine teise vormi (graafikust tabelisse vms) ning info rühmitamine.

Praktiliste tööde puhul hinnatakse töö plaanimise, tegemise, tulemuste tõlgendamise, järeldamise, põhjendamise ning tulemuste esitamise oskust.

Õpilase ja õpetaja koostöös hinnatakse ka õpilase õpitulemusi koolivälises mitteformaalses õppes, kui seal omandatu vastab taotlevatele õpitulemustele (nt osavõtt projektidest, tegevus õpilasesinduses või kodanikuühendustes jm).